

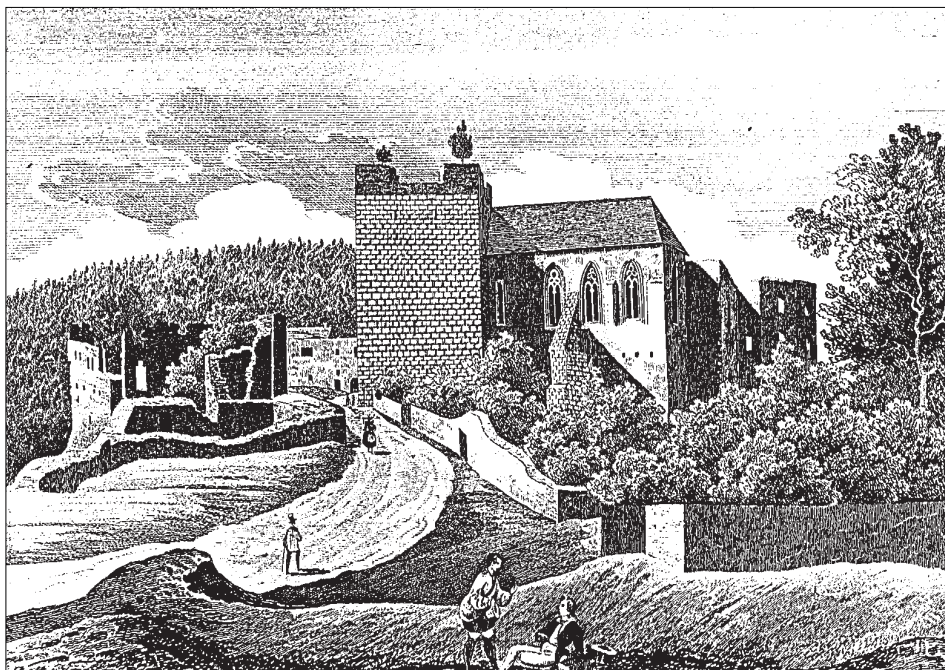
HLÍZOVÁ VĚŽ HRADU ZVÍKOVA

JIŘÍ VARHANÍK

Mohutná Hlízová věž s charakteristickým tmavě zbarveným obkladem z bosovaných kvádrů, vystupující poněkud z jihozápadního nároží královského paláce zvíkovského hradu, nápadně kontrastuje se vzezřením jeho ostatních budov. Hranolová věž je situována víceméně v pomyslném středu rozsáhlého a složitého hradního komplexu. Jeho půdorys je determinován tvarem ostrožny, přístupné od jihu pouze úzkou šíjí. Strmé skalní stěny spadaly místy téměř kolmo do řečišť Vltavy a Otavy, zatímco plochu poněkud pozvolněji klesajícího svahu na severovýchodní straně zaujímal hrozen podhradní městečko s kostelem sv. Mikuláše nad soutokem obou řek. Jedinečná terénní konfigurace byla však na počátku šedesátých let 20. století zničena vzdutím orlické přehradní nádrže, kdy hladina obou řek stoupla o cca 40 m.

Stavba Hlízové věže upoutala svým neobyčklým zjevem již na počátku 17. století pozornost rožmberského kronikáře Václava Březana.¹⁾ Pozdější proslulost však věži přinesly až romantické pokusy literatury první poloviny 19. století o interpretaci jejího stavebního typu, uchylující se ke spekulacím o římském či germánském původu, a tedy neobyčejném stáří stavby, která v důsledku toho tehdy obdržela dobový, dnes již odbornou literaturou opuštěný název Markomanika. Tato literatura, jejíž soupis přinesl Č. Zíbrt,²⁾ má dnes spíše význam pro poznání počátků vědeckého zájmu o památky historické architektury v Čechách než jako zdroj informací o dobovém stavu objektu. Průběh sporu o stáří věže a vývoj tehdejších názorů stručně nedávno shrnul K. Sklenář.³⁾

Počínaje koncem minulého století začal převažovat názor o středověkém původu věže, avšak až Z. Wirth podrobil stavbu kritickému rozboru a zdůraznil, že všechny součásti věže jsou současné nebo od sebe nepřilíhly časově od-

Obr. 1: Hrad Zvíkov, jádro hradu s Hlízovou věží od jihu ve 40. letech minulého století, rytina J. Farka podle kresby F. A. Hebera.

lehlé. Vzhledem k pečlivému obkladu všech otvorů považoval pozdější vylamování zdiva za vyloučené a usoudil, že věž vznikla na počátku 13. století jako první stavba nového hradu, přičemž mezi jejím založením a dokončením paláce mohlo uplynout 20 - 30 let. Z. Wirth také upozornil na souvislost morfologie architektonických článků věže a paláce.⁴⁾ D. Líbal nejprve uvedl, že „ze zachovalých budov je zřetelně nejstarší Hlízová věž, ve svém vnějším ustrojení poněkud opožděný projev hradního stavitelství jihozápadního Německa.“⁵⁾ Všechny architektonické články kleneb věže považoval za bezpečně současné s ostatními částmi paláce a konstatoval, že ve třetí čtvrti 13. století vyrostl palác, jednoduchá obvodní hradba, jižní hláska a snad i Červená věž. Později dospěl k závěru, že věž pochází ze 40. let 13. století.⁶⁾ V. Mencl uvedl, že klenba prvního patra věže je dodatečná.⁷⁾ D. Menclová předpokládala původ věže hlouběji v 13. století a následný složitější stavební vývoj, vyznačující se zrušením původní klenby prvního patra, dodatečným vložením stávajících kleneb a průrazem vstupu v přízemí.⁸⁾

1) V. Březana cituje A. Sedláček, Hrad, zámky a tvrze království českého 11, Praha 1936, 2. vyd.

2) Č. Zíbrt, Bibliografie české historie III, Praha 1902, č. 6721 - 43, s. 855 - 856.

3) K. Sklenář, Slepé uličky archeologie, Praha 1977. Ze starších prací má význam zejména dílo B. Gruebera, Die Kunst des Mittelalters in Böhmen 2, Wien 1874, přinášející velice nepřesný půdorys prvního patra paláce, zato však obsahující některé pozoruhodné detaily. Nekontrolovatelný je také autorův údaj o nástěnných malbách v interiéru Hlízové věže.

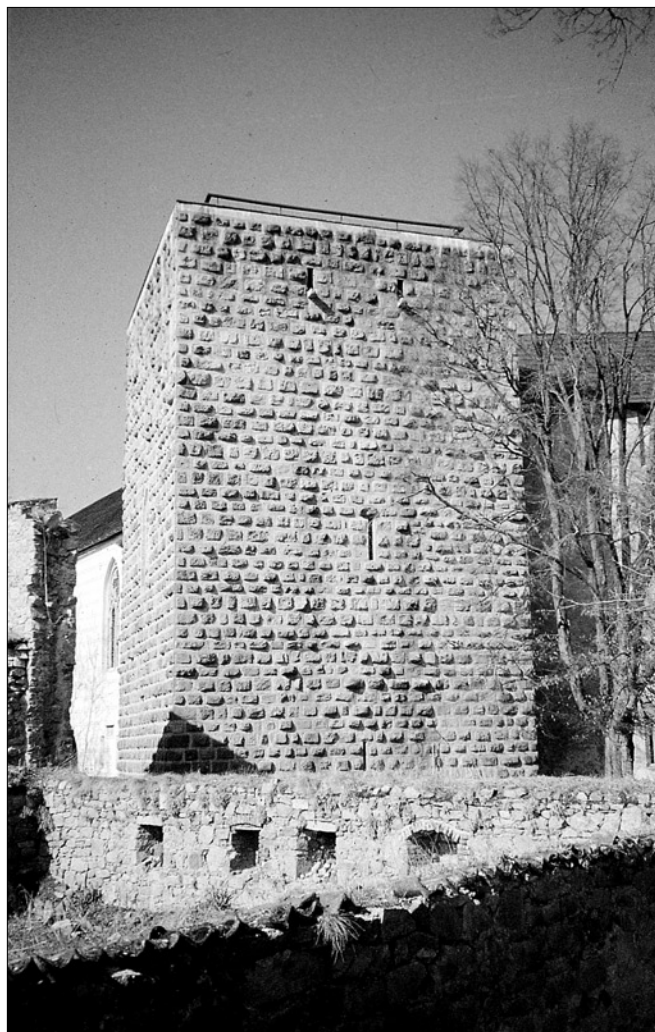
4) J. Soukup - Z. Wirth, Zvíkov, Památky archeologické 23, 1909, s. 457 - 548.

5) D. Líbal, Zvíkov, Praha b. d., s. 13.

6) D. Líbal - M. Heroutová - A. Lišková - L. Lancinger, Zvíkov - stavebně historický průzkum paláce, SÚRPMO 1976, Praha, s. 211.

7) V. Mencl, Středověká architektura na střední Vltavě, Umění X, 1962, s. 217 - 247.

8) D. Menclová, České hrady I, Praha 1972, s. 102, 214 - 215. Autorčina poněkud násilná interpretace stavebního vývoje věže byla pravděpodobně ovlivněna vědomím zřejmého rozporu mezi nejstarší zmínkou o existenci hradu a raně gotickým tvaroslovím, této době neodpovídajícím. Názoru D. Menclové se přidržuje A. Merhautová, Románská ar-

Obr. 2: Hrad Zvíkov, Hlízová věž od jihozápadu (foto J. Varhaník, 1995).

Autorčin názor byl záhy J. Kuthanem zpochybněn.⁹⁾ Naposled zařadil tentýž autor Hlízovou věž již do 30. let 13. století,¹⁰⁾ ačkoli se v ostatní novější literatuře se ustálilo datování nepatrně mladší.¹¹⁾

Věž má čtvercový půdorys o straně 11,95 krát 11,97 m a její výška nyní činí cca 20 m. Lomové zdivo věže je zvenčí z větší části obloženo bosovanými kvádry z šedého hrubozrnného amfibolicko-biotitického syenitu durbachitového typu, který představuje nejodolnější místní stavební materiál.¹²⁾ Kvádrový obklad je nevhodně novodobě vypsárován. Bosy kvádrů jsou většinou opatřeny důlky pro zvedací kleště a značný počet z nich nese kamenické značky.¹³⁾ Na západním průčelí věže je patrná nízká podezdívka pod bosáží z hrubě opracovaných kvádrů i lomového zdiva, obsahující architektonický článek, profilovaný podle stavebně historického průřezu SÚRPMO páskem, jednoduchým okosením, na něž navazuje čtvrtoblounek ukončený

chitektura v Čechách, in: Dějiny českého výtvarného umění I/1, Praha 1984, s. 71. Naopak jej vyvrátil D. Líbal a kol., cit. v pozn. 6, s. 204.

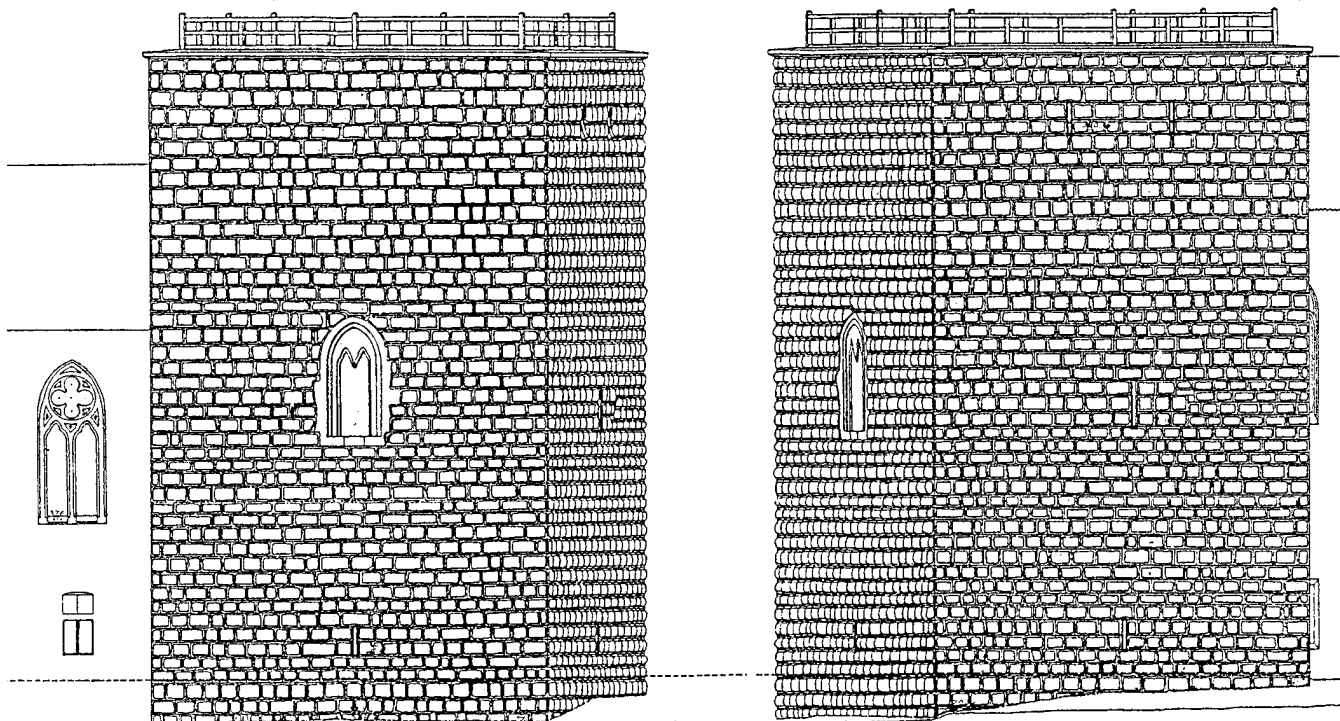
9) J. Kuthan, *Gotická architektura v jižních Čechách*, České Budějovice 1975, s. 86, nejprve uvedl, že Hlízová věž je nejstarší částí hradu a na sklonku vlády Václava I. jádro s Hlízovou věží již stálo, později konstatoval, že nejstarší části hradu vznikly v 30. a 40. letech 13. století, *Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století*, České Budějovice 1977, s. 82. Týž, *Zvíkov*, České Budějovice 1987.

10) J. Kuthan, *Česká architektura v době posledních Přemyslovců. Města, hrady, kláštery, kostely*, Vimperk 1994.

11) D. Líbal, *Gotická architektura*, in: *Dějiny českého výtvarného umění I/1*, Praha 1984, s. 162, považoval Hlízovou věž za součást staršího jádra hradu, přestavěného za Přemysla Otakara II., T. Durdík, *Hrady na Písecku*, in: T. Durdík, F. Kašička, B. Nechvátal, *Hrady, hrádky a tvrze na Písecku*, Písek 1995.

12) J. Varhaník - J. Zavřel, *K morfologii a petrografii raně gotické výstavby hradu Zvíkova*, *Památky a příroda* 11/1996, s. 65 - 71.

13) J. Kuthan, cit. v pozn. 9, 1975, publikoval náčrty několika značek, avšak jejich úplný kriticky zpracovaný katalog zatím není k dispozici, mimo jiné s ohledem na špatnou dostupnost některých částí obkladu věže.

Obr. 3: Hrad Zvíkov, Hlízová věž od západu (vlevo) a od jihu (vpravo) podle zaměření Státního fotoměřického ústavu z r. 1952, částečně upraveno.

dole okosením.¹⁴⁾ Profilace byla z větší části překryta maltou při vyspárování zdiva věže v rámci památkových úprav, takže není dnes v plném rozsahu čitelná. Na obou volných stěnách věže, západní a jižní, se v úrovni přízemí uplatňují nápadně úzká a vysoká pravoúhlá okénka s okoseným ostěním, jejichž stojky jsou tvořeny dvojicemi kvádrů nad sebou. Nad desátou řádkou kvádrů obkladu se uplatňují nevelké, maltou vyplněné otvory, náležející pravděpodobně trámům samonosného lešení. V prvním poschodí se otevírá uprostřed západního průčelí rozměrné hrotité okno, vrcholící dvojicí trojlístů, jehož ostění je profilováno okosením a výžlabkem. Střední sloupek v okně chybí; v minulém století byl nahrazen visutou oblou konzolkou, zavěšenou k horním deskám ostění. Fragmenty sloupku, oboustranně profilovaného okosením a výžlabkem, zjištěné na skládce vyvezených architektonických článků a jejich zlomků v roce 1984, náleží bezpochyby tomuto oknu. Existenci zmizelého středního prutu kružby připouštěl ostatně již J. Soukup.¹⁵⁾ Okno je osazeno ve vpádlém hrotitém rámu, profilovaném okosením a výžlabkem přecházejícím v obloun. Všechny díly ostění okna, rámu i plocha mezi nimi byly provedeny z načervenalého biotického granodioritu, který výrazně kontrastoval s okolním šedým bosovaným obkladem, bezprostředně sousedícím s ostěním rámu po obou stranách, pouze pod rámem se uplatňuje řada hladkých kvádrů. Ostění okna je dnes vyspraveno cihlami a umělým kamenem. Zatímco na svislé partie ostění rámu navazuje okolní bosáz zjevně zcela neorganicky, v úrovni záklenku respektují bosované kvádry průběh jeho hrotitého oblouku. Na současný vznik záklenku a jemu odpovídajících řádek obkladu poukazuje jednoznačně situace v 27. až 29. řádce obkladu, kde se liší výše kvádrů vpravo a vlevo od záklenku. Vpravo nahoře nad oknem je v 10. řádce shora bosa 6. kvádrů probrána pravidelným hlubokým horizontálním výžlabkem neznámého určení.

Na jižním průčelí věže se v prvním patře uplatňuje obdobné okénko jako v přízemí, avšak vyšší o jednu řadu kvádrů. V jeho úrovni se projevuje napravo, v jinak pravidelně řádkovaném obkladu, jediná větší anomálie, neboť je zde trojice řádků vystřídána čtveřicí, sestavenou z nižších kvádrů. Toto řádkování přechází prostřednictvím nárožních kvádrů i na sousední, východní průčelí věže. V literatuře obecně uváděný údaj o 44 řádcích kvádrového obkladu tedy není zcela správný, neboť na této části věže je v důsledku výše uvedené skutečnosti počet řádků o jeden vyšší. Těsně pod korunou zdiva se na jižní straně otevírají dva poněkud širší a nižší otvory obdélného tvaru bez okosení, zaujímající výšku 4. a 5. řádku obkladu shora. Jsou do nich vloženy novodobé žlaby, odvádějící vodu z otevřeného prostoru nad železobetonovým stropem druhého patra.

Na severní straně věže chybí bosovaný obklad v ploše vymezené přiléhajícím západním traktem paláce a počíná až ve výšce 2,25 m nad podlahou tzv. Svatební síně v 1. patře západního křídla paláce, zhruba v úrovni prahu vstupního portálu do 1. patra věže. Obdobně je tomu u strany východní, kde bosáz počíná až ve výšce 1,66 m nad podlahou předsíně hradní kaple.

Maltový otisk nízké sedlové střechy s nápadně malým sklonem, patrný z půdy západního křídla paláce je obtížné bezpečně datovat. Nejspíše jde o stopy provizorního zakrytí přilehlých prostor paláce z 19. století, jak by bylo možné

Obr. 4: Hrad Zvíkov, Hlízová věž, architektonický článek v podezdívce bosovaného obkladu na západní straně (foto J. Varhaník, 1995).

Obr. 5: Hrad Zvíkov, ostění střílny pro lučištníky v přízemí Hlízové věže. Bosované kvádry obkladu jsou většinou opatřeny kamenickými značkami (foto J. Varhaník, 1995).

14) D. Líbal a kol. cit. v pozn. 6. Stav obkladu věže na tomto místě před opravou včetně podezdívky s uvedeným architektonickým článkem je dobře patrný na snímku publikovaném D. Menclovou, cit. v pozn. 8, obr. 123 na s. 102.

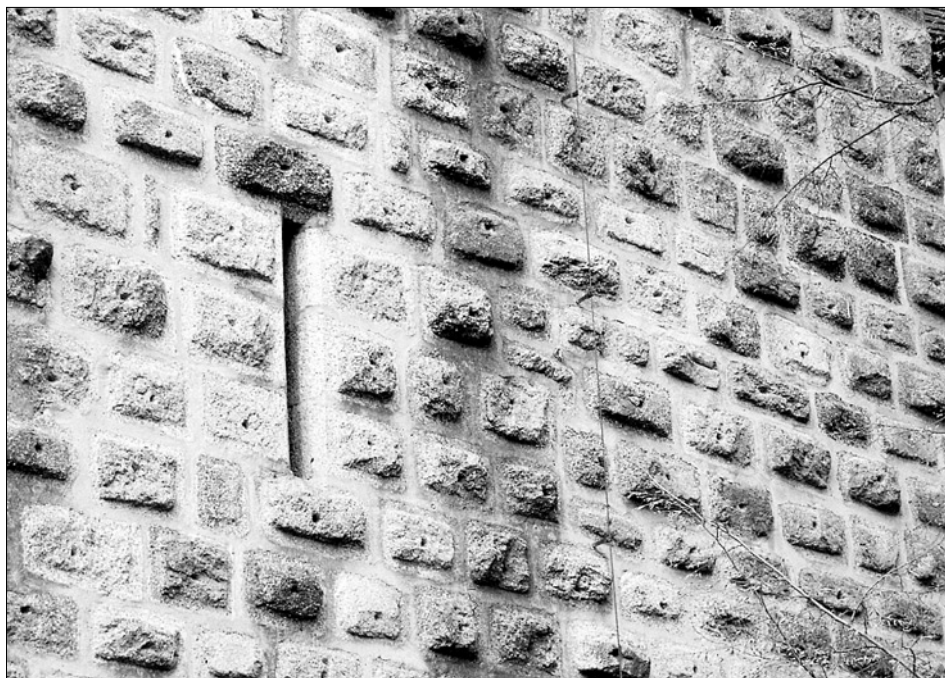
15) J. Soukup, Soutis památek historických a uměleckých v politickém okrese piseckém, Praha 1910, J. Varhaník - J. Zavřel, cit. v pozn. 12. Střední prut kružby okna zachycuje vyobrazení hradu z let 1803 až 1806 a plán prvního patra královského paláce v díle B. Gruebera, obr. 255 na s. 104. Stávající řešení odporující tektonice představuje zjevnou architektonickou závalu a mělo by být napraveno.

usuzovat na základě plánu z doby po roce 1857,¹⁶⁾ který zachycuje takovouto střechu západního křídla paláce oboustranně krytou poměrně vysokou atikou, než o pozůstatek středověkého či renesančního zastřešení.

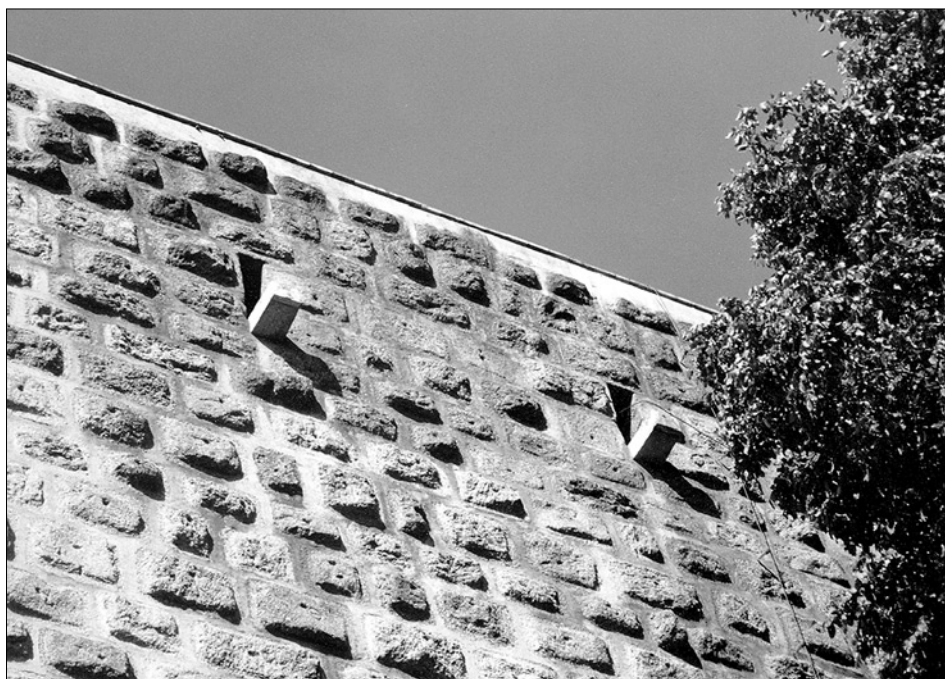
Z dalšího patra věže, jehož pozůstatky jsou dobře patrné na vedutách z minulého století, se nezachovalo vůbec nic. Rozbor ikonografického materiálu vede k závěru, že nárožní bloky hladce licovaného zdiva tehdy dosahovaly výše asi 3 - 3,5 m nad horní úroveň bosovaného obkladu. Podle zmíněného plánu z doby po roce 1857, na němž je vrchol věže s vloženou střechou zachycen v půdoryse a v řezu, činila síla zdiva třetího patra cca 1, 3 - 1, 4 m. Anonymní vyobrazení nádvoří paláce zvíkovského hradu z roku 1790 zachycuje tyto partie s cihlovými líci, ovšem není vyloučeno, že autor se tímto způsobem snažil vyjádřit jejich odlišnost od bosovaného obkladu, neboť souvislejší úseky zdiva s cihlovými líci se na hradě vyskytují jen velmi sporadicky. Pozoruhodná je okolnost, že vyobrazení nezachycuje žádné šmorce po eventuálních arkýřích, k jejichž existenci by velké rozestupy mezi nárožními pilíři mohly poukazovat, či stopy jiných konstrukcí, dokládajících způsob provedení obvodního zdiva třetího patra mezi nárožními bloky. Na vyobrazení věže na rytině J. Farka podle kresby F. A. Hebera je v úrovni spáry, oddělující bosovanou část věže od hladce licované nástavby patrná na jižní straně trojice čtverhranných otvorů ve zdivu, bezpochyby trámů samonosného lešení či alespoň kapes po nich.

Interiér věže obsahuje vždy po jedné místnosti čtvercového půdorysu v každém ze tří podlaží.

Prizemní prostor věže je přístupný od východu z přízemí sousedního jižního křídla průchodem, sklenutým cihlovou klenbou segmentového profilu a uzavřeným na obou stranách hrotitými portálky bez hlavic, profilovanými okosením a výžlabkem.¹⁷⁾ Pro nové vyspárování zdiva není jasné, zda se u portálků uplatňovaly kapsy pro závory, neboť

Obr. 6: Hrad Zvíkov, lukostřelecká střílna v prvním patře Hlízové věže a anomálie v kvádřovém obkladu v jeho úrovni (foto J. Varhaník, 2000).

Obr. 7: Hrad Zvíkov, okenní otvory druhého patra Hlízové věže s dodatečně vloženými žlaby (foto J. Varhaník, 1997).

dosavadní plánová dokumentace, včetně jinak mimořádně kvalitního zaměření, provedeného Státním fotoměřickým ústavem v roce 1952, tyto detaily nezachycuje. Interiér podvěží je především nápadný užitím velkého počtu cihel na stěnách pravouhlých odkládacích výklenků ve východní a jižní zdi, přístěnných žebrech a kápích žebrové křížové klenby a na vnitřních částech záklenků špalet obou okének. Vnější části jejich špalet jsou kryty hrubými kamennými překlady. Klenební konzoly tvořené masivní hranolovou deskou, na spodní hraně okosenou, podpíranou obráceným jehlancem s proláklými stěnami, podpírají prostřednictvím srdčitých náběžných štítků masivní žebra neobvyklého pro-

16) Plán zastřešení publikoval D. Líbal, Zvíkov - Arkádové nádvoří paláce a jeho přestavba v 80. letech minulého století, *Castellologica bohemia* 5, obr. 2 na s. 25.

17) D. Menclová, cit. v pozn. 8.

Obr. 8: Hrad Zvíkov, Hlízová věž, interiér přízemí před provedením památkových úprav (foto Č. Šíla, 1954).

filu. Sploštělý, uprostřed seříznutý obloun, probraný po stranách výžlabky přecházejícími v drápky navazuje na vlastní hranol žebra o stejné šířce. Čelní seříznutí žebra bylo v novější literatuře opomíjeno, zřejmě v důsledku ne zcela přesného vyobrazení v Soupisu, ačkoli Soukupův popis v textu je správný.¹⁸⁾ D. Menclovou navrhovaná analogie profilu žebíř ve studnici zwettlského kláštera¹⁹⁾ nebyla vhodná, neboť tamní žebra mají v podstatě hruškový tvar. Z bednění klenby v přízemí Hlízové věže se zachovalo několik prkének. Jak upozornil J. Muk,²⁰⁾ byly zde uplatněny dva různé způsoby bednění. Na žebrech klenby bylo užito jednak šedého jemnozrnného granodioritu, jednak v menším rozsahu načervenalého biotitického granodioritu. Různo barevné segmenty se však pravidelně nestřídají, jako je tomu např. v severní boční lodi děkanského kostela v nedalekém Písku. V křížení žebíř se uplatňuje malý svorník. Dodatečnému vložení klenby, předpokládanému D. Menclovou²¹⁾ nic nenasvědčuje, architektonické vybavení přízemí je tedy bezpochyby současné s obvodním zdívem, zejména s ohledem na užití cihel v obvodním zdivu i klenbě.²²⁾

18) J. Soukup cit. v pozn. 15. Nejnověji T. Durdík, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999, s. 634, z nepochopitelných důvodů uvádí, že se do přízemí věže vcházelo přímo z nádvoří, což odporuje všem dosavadním poznatkům.

19) D. Menclová, cit. v pozn. 8.

20) J. Muk ml., *Konstrukce a tvar středověkých kleneb*, Umění XXV, 1977, s. 1 - 23.

21) D. Menclová, cit. v pozn. 8.

Na starších snímcích jsou na stěnách patrné nevelké úseky omítek, vzniklé zřejmě jen rozetřením malty vyteklé ze spar, zatímco zejména spodní úseky líců zdíva měly maltu ze spar do značné hloubky vydrolenou. Vzhledem k tomu, že klenba, ani špalety okének prokazatelně omítnuty nebyly, lze předpokládat, že nejde o stopy záměrného vybavení interiéru. Pozoruhodným jevem je horizontální spára procházející celým masivem zdíva věže v úrovni poloviční výšky okének, navazující na spáru mezi pátým a šestým řádkem obkladu exteriéru. Dlažba je dílem památkových úprav.

První patro věže je přístupné obdobným průchodem jako v přízemí, ale ze severní strany. Omítnutý průchod je zaklenut valenou klenbou a na obou koncích uzavřen výrazně hrotitými portálky, jejichž ostění profilovaná pouze nevelkým okosením, končícím v drobném dráčku, nemají v dalších budovách hradu obdoby. Za vnějším z nichž jsou zachovány kapsy pro závoru, ze kterých je delší východní vyložena prkénky. Práh tohoto vstupního portálku je téměř 2 m nad podlahou sousední Svatební síně v přilehlém jihozápadním traktu. Vlevo, tj. na východní straně průchodu, se otvírá shodně profilovaný portálek na schodiště v síle zdíva. Jeho nepravidelný hrotitý záklenek je dílem novodobé úpravy, náběhy poukazují k původně půlkruhovému tvaru.²³⁾

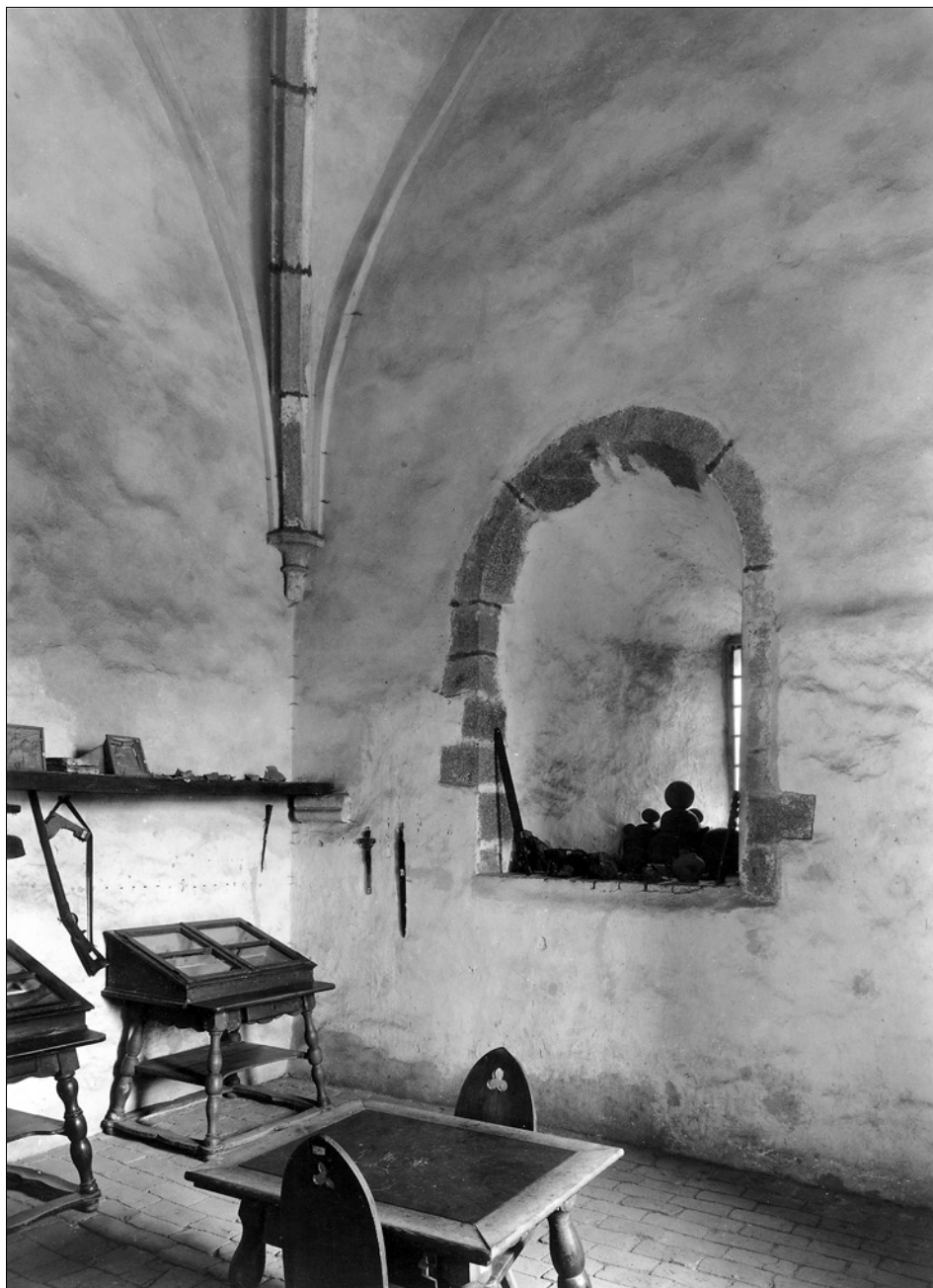
22) D. Líbal a kol., cit. v pozn. 6.

23) D. Líbal a kol., cit. v pozn. 6.

Interiér síně v prvním patře je od západu osvětlován především rozměrným oknem v poměrně velkém výklenku v západní zdi. Jeho prostor je přístupný po třech kamenných stupních a po stranách je opatřen lavicemi z kamenných desek. Výklenek dělí od prostoru síně neprofilovaný hrotitý pas na jehlancovitých konzolách, k nimž bezprostředně přiléhají východní dvojice konzol křížové klenby vlastního výklenku, nesoucí prostřednictvím náběžných štítků žebra profilovaná seříznutým vejcovcem, výžlabkem a okosením. Konzola v severozápadním koutě je provedena z importované opuky.²⁴⁾ Západní čelo klenby je silně nepravidelné. Pod ním se otvírá již zmiňované rozměrné okno se dvěma trojlisty ve vrcholu s chybějícím středním prutem. Převážná část vnitřního ostění, profilovaného stejně jako zvenčí okosením a výžlabkem, je novodobě provedena z umělého kamene. V podélných stěnách výklenku po stranách okna se zachovaly mělké kapsy pro závory, pravděpodobně vysekané dodatečně. Okno bylo zřejmě zajišťováno dvojicí závor, procházejících bezpochyby oky, připevněnými k dřevěné okenici.

Další otvor se uplatňuje v jižní stěně. Jeho široká špaleta je zaklenuta valenou klenbou, jejíž hrana je provedena z kvádrů. Navenek se otvírá převýšeným, na hranách okoseným otvorem, jehož stojky jsou tvořeny trojicemi bosovaných kvádrů nad sebou. Pozoruhodná je okolnost, že osa špalety není kolmá k lícům zdiva věže a odklání se mírně k západu.

V síni prvního patra činila značné obtíže interpretace tří úseků říms, tvořených deskou, podpíranou oblounem, přecházejícím ve výžlabek, osazených v nestejně výši na západní stěně při jihozápadním nároží a na severní a jižní stěně při nárožích východních. V jihovýchodním koutě římsa nedosahuje až k východní stěně. Provedení profilace říms se v detailu poněkud liší, ale všechny se podobají architektonickému článku v podezdívce bosovaného obkladu, přičemž dosahují přibližně dvou třetin jeho délky. Názor D. Menclové, která v římsách spatřovala nosné prvky starší zaniklé románské klenby, byl zřejmě právem zpochybněn.²⁵⁾ Interpretaci funkce těchto článků, možná druhotně použitých,

Obr. 9: Hrad Zvíkov, Hlízová věž, interiér prvního patra před provedením památkových úprav (foto Č. Šíla, 1954).

ztěžuje skutečnost, že interiér prvního patra je omítnut, jejich vztah k okolnímu zdivu tedy nelze vysledovat. V 80. letech tohoto století byla k východní stěně místnosti zcela nevhodně přiložena menza, na níž je umístěn pozdně gotický křídlový oltář sv. Tří králů.

Křížovou klenbu síně s hranolovými žebry, profilovanými na hranách výžlabkem a drobným, sotva patrným okosením, podpírají v koutech ve výši asi 3,6 m krátké oblé přípory, završené prstencem a hladkou kalichovitou hlavicí, na níž spočívá nízká profilovaná krycí deska. Jihovýchodní přípora je vytesána z opuky. Poněkud odlišný tvar má přípora v severovýchodním koutě, členěná horizontálně trojicí drobných oblounků, přičemž kalich hlavice není, na rozdíl od sousedních, výrazněji vyvinut. Na klenbě síně nejsou patrné žádné indicie, které by mohly poukazovat k eventuálnímu dodatečnému vložení.

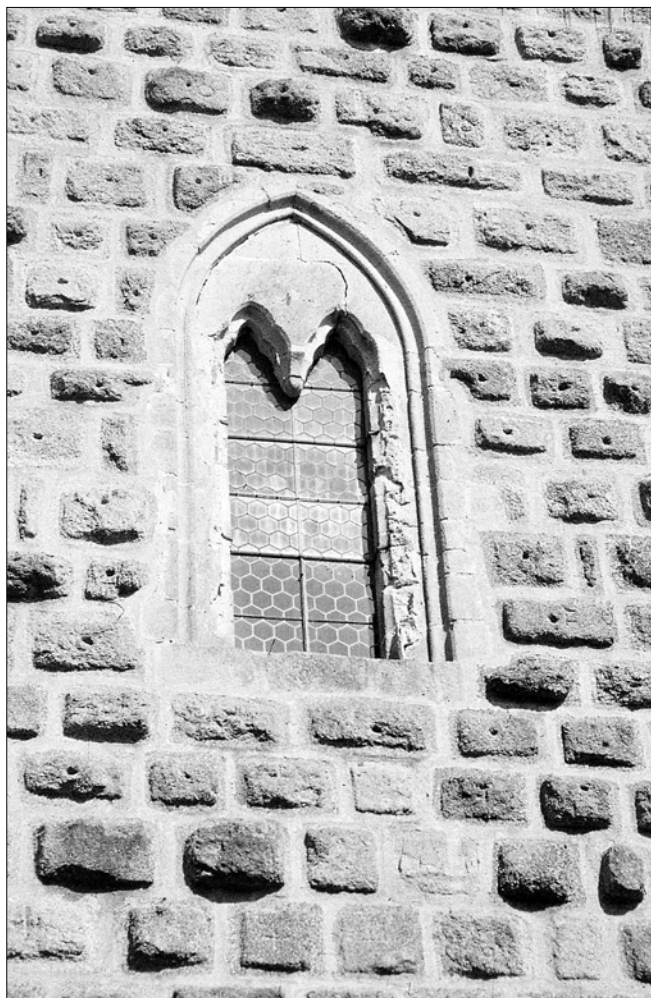
24) J. Varhaník - J. Zavřel, cit. v pozn. 12.

25) J. Kuthan, cit. v pozn. 9.

Obr. 10: Hrad Zvíkov, Hlízová věž, vnitřní portálek do interiéru prvního patra (foto J. Varhaník, 1999).

Pozoruhodné poznatky přinesl průzkum schodiště v síle zdiva, vedoucího do druhého patra. Za okoseným ostěním vstupního portálu jsou patrné porušené kapsy pro závoru. Spodní rameno schodiště vykazuje neobvyklou šířku v průměru 120 cm a obsahuje osm stupňů, z nichž první má nápadně malou výšku pouhých 8 cm. Z této skutečnosti lze usuzovat, že jde o důsledek určitého zvýšení úrovně dlažby v chodbičce. Většina stupňů je kupodivu provedena z fragmentů architektonických článků a kamenných bloků, pravděpodobně původně určených jinam, či snad dokonce druhotně použitých. Mezery mezi nimi jsou vyplněny drobnějším lomovým kamenem a cihlami či dlaždicemi. První, nízký stupeň sestává ze dvou dílů, stejně jako následující, který je opatřen dvěma důlky pro zvedací kleště. Z několika obtížně čitelných dílů a cihel sestává 3. stupeň. Ve 4. se uplatňuje vedle nevelkého, v horní části hranolového bloku, fragment architektonického článku, probraného horizontálně mělkým výžlabkem, podezděný cihlami. Pravá část stupně je tvořena mohutným, zhruba hranolovým blokem s důlkem pro kleště uprostřed svislé čelní stěny, z něhož vyrůstá rytá kresba ve tvaru nepravidelné svastiky se zaoblenými rameny. Její účel není jasný, o kamenickou značku však vzhledem k provedení zajisté nejde. V 5. stupni vlevo se uplatňuje fragment architektonického článku hranolového tvaru, široký 20,5 cm, profilovaný okosením a výžlabkem. Navazující část profilace je uražena, zbytek je pře-

Obr. 11: Hrad Zvíkov, okno v úrovni prvního patra v západním průčelí Hlízové věže (foto J. Varhaník, 1995).

kryt maltou. Sledovatelná část fragmentu odpovídá profilaci klenebních žeber arkádového ochozu. Zbytek stupně sestává ze dvou hrubých kusů, podezděných cihlami a dlaždicemi. Šestý stupeň ze dvou dílů vykazuje pouze dvojici důlků pro zvedací kleště, 7. se skládá ze dvou poměrně pečlivě opracovaných kvádrů, z nichž levý je podezděný dlaždicemi. Asi dvě třetiny posledního, 8. stupně, tvoří fragment architektonického článku podezděný dlaždicemi, profilovaný na čelní straně horizontálně odspoda páskem, na nějž navazovala odtesaná část profilace, vymezená nahoře nepravidelným, doprava se vytrácejícím páskem. Shora je patrná ošlapaná, ale původně pečlivě opracovaná další strana fragmentu o šířce 14,5 cm. Charakter tohoto posledního nálezu svědčí o tom, že jde o nedokončený architektonický článek, původně určený jinam a po dílčí úpravě osazený ve stupni schodiště.

Schodiště je kryto segmentovou stoupající klenbou z vysokých cihel nejednotného formátu. Převažují cihly o rozměrech $28 \times 14 \times 8,5$ cm. Za podestou v severovýchodním nároží věže pokračuje delší horní rameno schodiště, široké v průměru 90 cm. Tato část však již nevykazuje žádné anomálie. Schodiště se stáčí k hrotitému portálu do druhého patra věže, špaletovanému dovnitř chodbičky schodiště. Jeho neprofilované, poměrně ostroluké ostění je široké 28 cm. Stopy závěsů dveří zde nejsou patrné. V levé (jižní) svislé části ostění jsou z interiéru schodiště patrné dva

architektonické články, z nichž viditelná část horního je tvořena rozměrným kvádrem, využitým jako jako díl ostění, z něhož při jižní stěně schodiště vybíhá nepravidelně odsazený obloun, mizící za licem zdiva. Z největší pravděpodobnosti jde opět o nedokončený nezdařený díl, původně určený jinam. Spodní článek naproti tomu nevykazuje žádné viditelné závady - z pravidelného kvádrů vybíhá obloun, jehož polovina je viditelná díky částečnému vydrolení malty v jižní stěně schodiště. V protější, severní části ostění je použit díl, který je směrem do interiéru druhého patra profilován výžlabkem, přecházejícím v obloun o velkém průměru.²⁶⁾

Prostor druhého patra věže je předělen novodobým stropem. V jižní zdi se nad ním otvírají dvě okna se zužujícími se špaletami, opatřenými segmentovými cihlovými záklenky v literatuře i veškeré plánové dokumentaci, zachycující řez věže s pohledem k jihu, z nepochopitelných důvodů zcela opomíjená, přestože nepochybně náležejí původnímu řešení z 13. století. Spodní část jejich špalet je zazděna a do otvorů jsou vloženy kamenné žlaby, které odváděly srážkovou vodu z vložené střechy o dvou úžlabích, zachycené na starších zaměřeních věže. Dnes je v této úrovni železobetonový strop mezipatra. Otvory ve vnějším líci zdiva mají dnes světlost cca 21 krát 90 cm a na rozdíl od ostatních postrádají okosení. Jejich výška byla dána podobně jako v přízemí dvěma vrstvami bosovaných kvádrů obkladu. Výška špalet v úrovni vnitřního líce zdi činila cca 165 cm, šířka východní špalety je 138, západní 123 cm. Záklenky z vysokých cihel na výšku jsou provedeny velice nedbale, u západní špalety je dokonce cihlová část záklenku užší než vlastní špaleta, ale zřejmě nejde o důsledek dodatečné úpravy. V líci zdiva se vyskytují i cihly odlišného formátu o výšce 6, 7,5 a 8 cm. Neomítnuté líce zdiva interiéru tohoto patra věže z lomového kamene nevykazují žádné stopy dalšího vybavení. Rovněž po případném trámovém stropu se nezachovaly ani náznaky kapes.

Koruna zdiva věže je novodobě upravena, po zaniklém třetím patře nezůstalo stop.²⁷⁾

26) J. Soukup, cit. v pozn. 15.

27) D. Menclová, cit. v pozn. 8.

Obr. 12. Hrad Zvíkov, žebrově klenutý výklenek v západní zdi prvního patra Hlízové věže (foto J. Varhaník, 1999).

Obr. 13: Hrad Zvíkov, špalety oken druhého patra Hlízové věže (foto J. Varhaník, 1999).

V souvislosti s průzkumem věže je třeba si blíže povšimnout i sousedního traktu paláce, jehož zdivo je podle J. Soukupa s věže provázáno do výše 3 m.²⁸⁾ Bezpečnému ověření tohoto údaje brání nové vyspárování. Trakt je v přízemí rozdělen do tří prostor, z nichž nepravidelná západní, přiléhající k věži, je plochostropá, ostatní dvě jsou sklenuty křížovými klenbami s hmotnými hranolovými, na hranách okosenými žebry. Spojovací portálky jsou profilované okosením a výžlabkem jako v přízemí Hlízové věže. Starší lite-

28) J. Soukup, cit. v pozn. 15, J. Kuthan 1975, cit. v pozn. 9. V literatuře byl zcela opomíjen nevelký obdélný přístavek v koutě mezi Hlízovou věží a jižním křídlem s kaplí, jehož otisk byl donedávna patrný. Byl zbořen zřejmě záhy po polovině 19. století, naposled jej zachycuje jinak velmi nepřesný plán paláce publikovaný B. Grueberem, cit. v pozn. 15.

Obr. 14: Hrad Zvíkov, Hlízová věž, spodní rameno schodiště v síle zdiva (foto J. Varhaník, 1999).

ratura i D. Menclová²⁹⁾ soudila, že příčky byly zřízeny do-
datečně, naproti tomu J. Kuthan je považoval za současné
s obvodním zdivem.³⁰⁾ Na vnitřním líci jižní zdi traktu pro-
bíhá nízko nad novodobou dlažbou přes sobě příčky zřetelný
ústupek, vytrácející se směrem k východu. Nápadné je za-
lomení severní zdi jižního traktu k nároží Hlízové věže. Vý-
skyt bosovaných kvádrů na spodní části jihovýchodního
nároží tohoto traktu byl považován za doklad současného
vzniku této partie s Hlízovou věží.³¹⁾ Je pravděpodobné, že
jde o druhotně použité kvádry z obkladu věže, vybourané
při prorážení spodní části velkého západního okna, neboť
kvádry mají bosáz pouze na jedné stěně a nikoli na dvou,
jak by se při exponované nárožní poloze dalo očekávat.

Tvary klenebních žeber v přízemí jižního křídla nezapa-
dají do morfologického rejstříku paláce, ale zároveň nev-

29) D. Menclová, cit. v pozn. 8.

30) J. Kuthan 1975, 1977, cit. v pozn. 9.

31) Kromě toho byl při průzkumu hradu zjištěn již jen jediný, ve veškeré
dosavadní literatuře opomíjený bosovaný kvádr, osazený kupodivu
na poměrně nápadném místě - v nároží východní stěny dodatečně
rozšířené špalety brány v příčné hradbě Pláští v jižní části hradu. Z té-
to skutečnosti lze usuzovat, že dochovaná úroveň bosovaného obkla-
du Hlízové věže odpovídá stavu 13. století a nikdy nedosahovala vý-
še. Věž tedy s největší pravděpodobností nemohla vrcholit poprsní
zdi s cimbuřím z bosovaných kvádrů. Jedna řádka obkladu v horní čás-
ti věže totiž sestává přibližně ze sedmi desítek bosovaných kvádrů, kte-
ré by v případě jejího rozebrání byly zajisté druhotně použity na jiných
stavbách hradu a značné procento z nich by se bezpochyby podařilo
vysledovat.

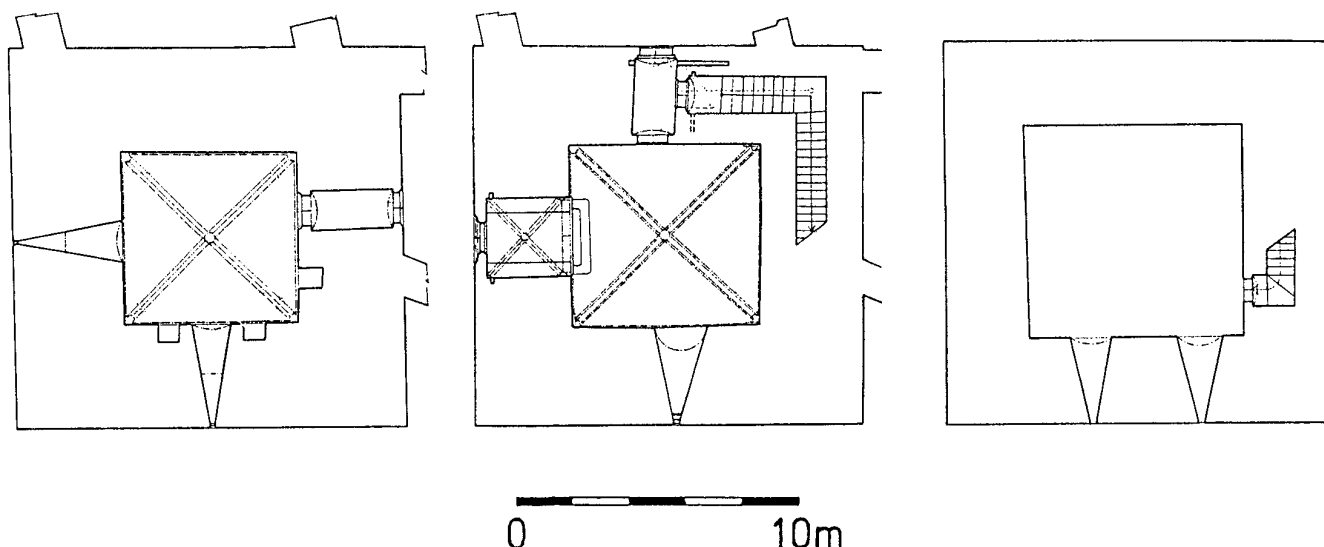

Obr. 15: Hrad Zvíkov, portálek v druhém patře Hlízové věže (foto J. Varha-
ník, 1999).

kazují bližší příbuznost s žebry kleneb Hlízové věže. Jde
ovšem o tak jednoduchý profil, že z této určité odlišnosti lze
stěží vyvozovat nějaké zásadní závěry.

Vyvstává otázka, zda nápadné zalomení severní zdi již-
ního křídla mohlo být způsobeno respektováním nějaké
starší situace. Absence bosáže na částech obou vnitřních
průčelích věže přitom jasně dokazuje, že od počátku vý-
stavby věže se počítalo s budováním vícekřídlého paláce
s mírně předstupující věží v nároží. Rovný terén v okolí vě-
že vylučuje zdůvodnění půdorysných deformací paláce ne-
dostatkem místa na obtížně přístupném, ale prostranném
ostrohu. Jak si povšiml D. Líbal, jsou severní a jižní kříd-
lo paláce rovnoběžné.³²⁾ Tato skutečnost byla nejspíše za-
příčiněna tím, že severní křídlo pravděpodobně využilo star-
ší hradby, která probíhala napříč ostrohem. Zatímco její
východní část až na nevelký úsek nedaleko průjezdu Nové
brány zanikla a v souvislosti s prováděním zabezpečovacích
prací před vzdutím hladiny Vltavy a Otavy byla postavena
zcela znovu, její západní část se dochovala až k nároží nad
Otavou, kde se na ni připojuje hradba velkého severního ná-

32) D. Líbal a kol., cit. v pozn. 6. Vedle toho lze snad jako důsledek určí-
té snahy o pravidelnost považovat prakticky rovnoběžnou polohu zá-
padního a krátkého východního křídla. Není vyloučeno, že poloha pa-
láce na východní straně střední části ostrohu byla determinována re-
spektováním nějaké starší stavby, která ležela západně od něho. K té-
to eventualitě by mohla poukazovat skutečnost, že Hlízová věž před-
stupuje před průčelí západního křídla jen nepatrně, zatímco na jižní
straně vyčnívá z obrysu paláce přibližně třetinou svého půdorysu.

Obr. 16: Hrad Zvíkov, Hlízová věž, půdorys přízemí, 1. a 2. patra (podle zaměření Státního fotoměřického ústavu z r. 1952, doplněno).

dvoří na spáru. Stav dosavadního poznání královského paláce zatím nedovoluje identifikovat jednotlivé budovy na místě palácového komplexu, které mohly předcházet stavbě Hlízové věže, dokonce ani případné části jejich zdiva, které mohou být ukryty ve stavebním organismu paláce, ale je nesporné, že zde nějaké starší zděné objekty skutečně byly, jak o tom svědčí nalezené pozdně románské architektonické články.

Ze slohového hlediska působí nápadně archaickým dojmem s největší pravděpodobností druhotně použité úseky románsky profilovaných říms v podezdívce bosovaného obkladu a v interiéru prvního patra. Pokud byl článek v podezdívce osazen současně s její výstavbou, znamenalo by to, že pocházel z nějaké starší budovy, přestavované či zbořené při stavbě Hlízové věže. Tyto románské architektonické články však nejsou na hradě ojedinělé. Slohově by s nimi mohl souviset fragment ostění s bobulí ve výžlabku, druhotně osazený ve špaletě vchodu do polosuterénu severovýchodního křídla paláce³³⁾ a zejména zlomky tordovaných sloupků, které byly bezpochyby součástí monumentálního portálu, patřícího nejspíše starší, nedochované hradní kapli z druhé čtvrtiny 13. století. Této starší stavební periodě, kterou by snad bylo možné chronologicky spojit s nejstarší zmínkou o hradě v roce 1234, možná náleží i některé z druhotně použitých architektonických článků ve schodišti a portálu druhého patra věže, jejichž celkový tvar není vzhledem k osazení ve zdivu či poškození čitelný.³⁴⁾

Vedle nich byly při výstavbě věže dále použity architektonické články, které zůstaly nedotesány. Při obrábění těžko opracovatelného materiálu asi docházelo poměrně často k tomu, že se některé díly nezdařily, ale již hotové partie dovozovaly kvalifikovanější využití takového kusu než jako pouhé součásti lomového zdiva. Pečlivě hraněné části těchto dílů posloužily jako součásti stupňů schodiště v síle zdiva a dokonce ostění portálu ve druhém patře.

33) D. Líbal a kol., cit. v pozn. 6.

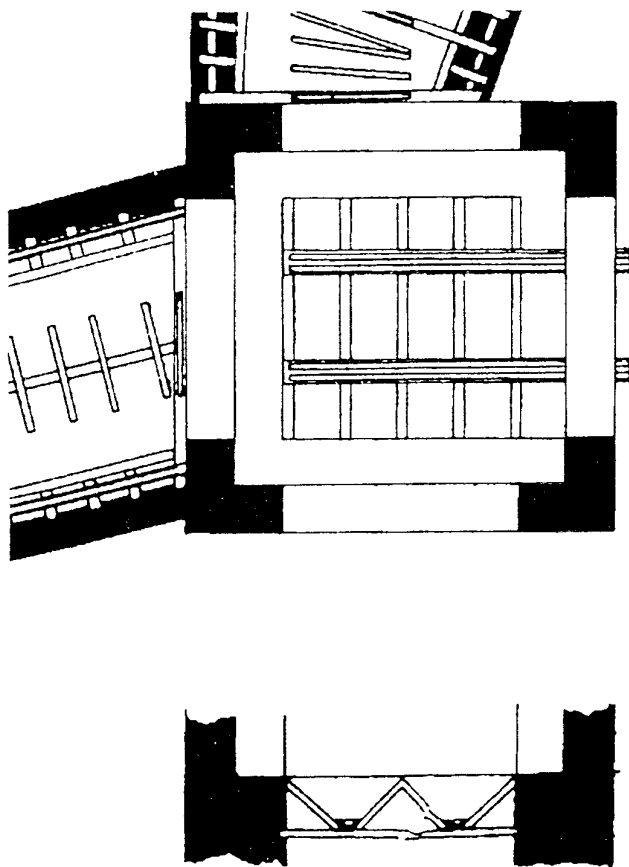
34) Rozmístění všech těchto architektonických článků a jejich fragmentů, zjištěných na stavbě věže, bylo prezentováno v rámci panelové diskuse na 21. celostátní konferenci historické archeologie v Táboře v roce 1989 - J. Varhaník - J. Zavřel, Stavebně historický průzkum Hlízové věže hradu Zvíkova. Tento příspěvek však nebyl publikován tiskem.

Stavba věže s použitím několika starších článků pravděpodobně proběhla v první etapě budování nového palácového komplexu, zřejmě včetně kleneb. Tehdy nejspíše vznikla trojice portálků v prvním patře věže, odlišujících se od ostatních profilací, tvořenou okosením, končícím v drobném drápku. Shodná profilace všech tří nasvědčuje jejich vzniku zároveň se zdivem věže a zpochybňuje možnost datečného vložení ostění vstupního portálku do bosovaného zdiva věže směrem do Svatební síně v prvním patře jihozápadního křídla.

K předpokladu současného vzniku kleneb v přízemí i prvním patře s obvodním zdivem přispívá zejména okolnost, že jimi nesené podlahy víceméně korespondují s úrovní prahů portálků. Morfologie nosných článků i žeber je odlišná od ostatní výstavby paláce, zato typ portálků v přízemí s charakteristickým profilem, tvořeným okosením a výžlabkem, je velice bohatě zastoupen, a to nejen v královském paláci. Dvě takto profilovaná ostění se uplatňují u zazděných portálků ve zřícenině pivovaru, kam D. Menclová lokalizovala raně gotické purkrabství.³⁵⁾ První etapa s některými archaickými prvky byla zřejmě plynule vystřídaná druhou, jejímž dílem byla dostavba paláce se svazkovými příporami arkádové chodby, jejichž volné sloupky spočívaly na takřka „typizovaných“ talířovitých patkách, jaké známe ze sedilů průjezdu, kaple i dalších nálezů.³⁶⁾

35) D. Menclová, cit. v pozn. 8. Naproti tomu D. Líbal, cit. v pozn. 5, je považoval za přenesený.

36) J. Varhaník - J. Zavřel, Nové nálezy architektonických článků z 13. století a jejich fragmentů na hradě Zvíkově, Památky a příroda 1989, s. 457 - 462. V této souvislosti je třeba konstatovat, že naši hypotetickou atribuci nálezů trnožů svazkových přípor, sestávajících z masivních polygonálních soklů a talířovitých patek, arkádovému ochozu, se pokusil zpochybnit T. Durdík, cit. v pozn. 9, s. 87, s poukazem na to, že starší vyobrazení arkádového ochozu zachycují na mezitraktových zdech konzoly a ne zbytky svazkových přípor. Autorova námitka se jeví jako zcela irelevantní, neboť jak jsme explicitně uvedli (J. Varhaník - J. Zavřel, cit. v pozn. 12) přičetli jsme tyto nálezy nádvoří, nikoli mezitraktové straně ochozu. Právě nádvoří strana klášterních ambítů, s nimiž architektura zvíkovských arkádových ochozů zjevně souvisí, se vyznačuje náročnějším architektonickým řešením se svazkovými příporami, zatímco na protější straně bývá klenba podpírána konzolami, jako je tomu v Předklášteří u Tišnova, v Heigenkreuzu, v Lilienfeldu a v ambitu kláštera klarisek sv. Anežky v Praze. Na tento charakteristický jev raně gotické monastické architektury poukazuje také H. Soukupová, Anežský klášter v Praze, Praha 1989, s. 104. Od-

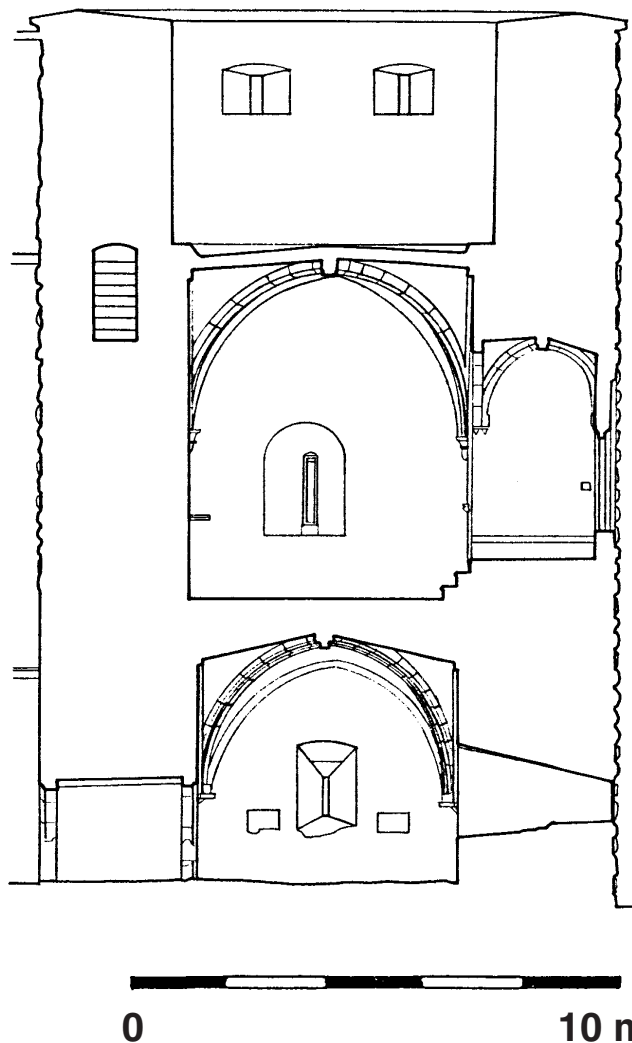
Obr. 17: Hrad Zvíkov, Hlízová věž, půdorys a řez nedochovaného 3. patra podle plánu z 19. století (podle D. Libala).

Podle užitého tvarosloví lze soudit, že ještě před příchodem těchto nových sil, které daly architektuře zvíkovského paláce charakteristický raně gotický výraz, došlo k vybudování žebrově klenutého výklenku v prvním patře Hlízové věže a ke zřízení rozměrného dvoudílného okna.³⁷⁾ Profilace jeho ostění, shodná s portálky v přízemí věže, je bezpečným důkazem minimálního časového odstupu ve zhotovení těchto architektonických článků. Zdá se, že k určitým změnám došlo, kdy stavba věže dospěla do úrovně spodní části prvního patra. Tím by bylo možné vysvětlit jak neorganický vztah bosovaného obkladu ke svislým částem rámu západního okna, zapříčiněný jistě dodatečným prorážením jeho spodní části či spíše zvětšováním již započatého otvoru o menší světlosti, tak podstatně menší šířku horního ramene schodiště v síle zdiva oproti spodnímu. S těmito určitými korekcemi původního záměru snad souvisí nejspíše i ona záhadná trojice dnes bezúčelných říms v interiéru, jejichž výšková úroveň odpovídá přibližně 21. vrstvě kvádrového obkladu exteriéru, kde je patrná ojedinělá anomálie v řádkování jinak poměrně pravidelného obkladu na jižním a východním průčelí věže.³⁸⁾

vozování podoby členění nedochované nádvorní stěny arkádového ochozu z jeho pozůstatků na vnitřní, meztraktové zdi tedy nemůže, pochopitelně s výjimkou odhadu základních proporcí, vést k žádným konkrétním závěrům.

37) D. Menclová, cit. v pozn. 8.

38) Právě shodná výšková úroveň neorganicky situovaných říms v koutech interiéru prvního patra věže a ojedinělá anomálie v kvádrovém obkladu na jižní straně svádí k lákavému výkladu, že jde v podstatě o závady v provádění stavby, zapříčiněné nepochopením, resp. nekvalifikovaným postupem pracovních sil snad v důsledku přechodné nepřítomnosti vedoucí osobnosti huti. Těto úvaze by mohl odpovídat také

Obr. 18: Hrad Zvíkov, Hlízová věž, řez s pohledem k jihu podle zaměření Státního fotomeřického ústavu z r. 1952, doplněno, novodobé konstrukce v prostoru druhého patra a zábradlí na temeni věže nejsou zakresleny.

Zásadní je otázka funkce věže a jejího vybavení v celém rozlehlém hradním komplexu. Poloha věže takřka uprostřed areálu hradu jí nedovolovala využít kvalifikovaným způsobem při obraně obvodní fortifikace. Z dosavadních nálezů lze usuzovat, že věž nebyla nejstarší částí hradu, přičemž sotva mohla být součástí nějakého podstatně menšího staršího hradu, neboť tomu odporuje celková konfigurace terénu ostrohu. Zvláště důležitá je okolnost, že architektura palácových budov je s věží prakticky současná a z nevelké tloušťky jejich zdiva lze soudit, že nevymezovaly obvod hradu, a neměly tedy nahrazovat obvodní hradbu. Jak síla zdí, tak celkový charakter paláce, jehož budovy nebyly přizpůsobeny obraně, svědčí o tom, že již v počátcích jeho výstavby bylo jádro hradu zajištěno vnějším opevněním.

tomnosti vedoucí osobnosti huti. Těto úvaze by mohl odpovídat také dodatečný průřez či spíše rozšíření spodní části západního okna, kterým byla zjednána v chybném postupu stavby velice záhy náprava, neboť jeho záklenek již je zjevně současný s okolním zdivem. Obdobná, avšak ještě primitivnější závada byla zjištěna na jižní rozetě tzv. kapitulní síně johanitské komendy ve Strakonicih - J. Varhaník, Neznámý prostor strakonického hradu, Průzkumy památek II/1995, s. 77 - 84. Lze mít zato, že některé v literatuře zaznamenané zdánlivě nevysvětlitelné anomálie středověkých staveb mohly být vyvolány takovými iracionálními příčinami.

Existenci příkopu jižně od věže, předpokládaného D. Menclovou, nic nenasvědčuje kromě mělké deprese, sledovatelné vně hradby na východní straně ostrohu, která však nemusí indikovat uměle vyhloubený příkop.

Interiér přízemí věže nebyl nikdy důsledně omítnut, a stejně tomu bylo i ve druhém patře, jehož vybavení pouhými dvěma střílnovitými okénky tak vysoko nad podlahou, že jimi nebyl možný přímý výhled ven, nesvědčí o obytné funkci. Na obytný provoz paláce je sice napojeno patro první, k jehož zvláštnímu poslání se zdají poukazovat zprávy postředověkých písemných pramenů, zejména V. Březana, o uložení královské koruny a dochovaných dřevěných „*almarách*“, které uvádí A. Sedláček.³⁹⁾ V 16. století za Švamberků byla síň v prvním patře věže využita jako rodový archiv.⁴⁰⁾

V domácí literatuře byl často citovaný Březanův údaj nekriticky přijímán, naposled D. Menclovou.⁴¹⁾ Naproti tomu již dříve namítl J. Soukup, že tradiční název síně „*Korunní*“ je odvozen od velkého korunovaného svícnu, který měl kdysi viset na řetězu, upevněném ve svorníku klenby.⁴²⁾ Z kontextu Březanovy zprávy lze usuzovat, že jím zmiňovaný mobiliár byl starší než renesanční, a že tedy kronikářův údaj by mohl mít racionální jádro. S tímto neobvyklým posláním věže by pak dobře korespondovalo vybavení železnými dveřmi s řetězy a mříží na okně, otvírajícím se vysoko nad terénem.⁴³⁾

Obklad Hlízové věže z bosovaných kvádrů je v českém prostředí v 13. století velice neobvyklý a vyskytuje se velice sporadicky výhradně na několika málo stavbách královských. Bosovaný obklad je předpokládán u zaniklé věže hradu Tachova, jejíž spodní hranolová část s kruhovým vnitřním prostorem byla zjištěna archeologickým výzkumem,⁴⁴⁾ dále je menší množství hrubě opracovaných bosovaných kvádrů neorganickým způsobem bez patrného výtvarného záměru použito s největší pravděpodobností druhotně na věži hradu Lokte,⁴⁵⁾ a v menším rozsahu se uplat-

ňují bosované kvádry na ostění branky do horního hradu na Bezdězi.⁴⁶⁾ Ojediněle byl zjištěn bosovaný kvádr ve zbytcích zdí hradu v Myšenci.⁴⁷⁾ V bližším i vzdálenějším sousedství českého přemyslovského státu se však bosované zdivo vyskytovalo dosti často. Kromě často zmiňované Černé věže v Chebu⁴⁸⁾ a s tamní stavební činností souvisejícími skromnějšími hrady štaufské ministeriality⁴⁹⁾ zaznamenáváme výskyt hranolových i válcových věží s bosovaným obkladem v odlehlejších Duryňsku,⁵⁰⁾ jihozápadním Německu a zejména bavorsko - rakouském Podunají s dokonce vzácně dochovanými takovými původními antickými stavbami.⁵¹⁾ Nápadná je četnost hranolových bosovaných věží, zejména v Dolním Rakousku.⁵²⁾ V této souvislosti je významná okolnost, že uvedené příklady užití bosovaného zdiva na přemyslovských stavbách jsou poměrně pozdní a žádný z nich nelze spolehlivě zařadit ještě do první poloviny 13. století, kdy byl tento charakteristický výtvarný projev štaufské stavební kultury snad nejvíce rozšířen.

Užití bosovaného zdiva na stavbách štaufských panovníků je v literatuře přičítán hluboký symbolický význam ve smyslu návaznosti na tradice císařských staveb římského impéria. Reprezentační význam těchto staveb v německém a italském prostředí je spojován s uskutečňováním centralizační politiky, směřující k upevnění císařské moci charakterizované heslem „*renovatio imperii*“. Vědomá návaznost na štaufské vzory, politicky se projevující snahami o upevnění centrální královské moci a velkorysou činností zakladatelskou, je charakteristická zejména pro období vlády Přemysla Otakara II.⁵³⁾

Ve vztahu ke stavbě zvíkovské Hlízové věže si nelze nepovšimnout zejména starší hranolové věže s bosovaným obkladem na Trifelsu s kaplí v prvním patře, sloužící jako klenotnice panovnických insignií.⁵⁴⁾ Její vnitřní uspořádá-

39) A. Sedláček, cit. v pozn. 1. Pozoruhodná je pozdní zpráva z r. 1664: „*šlo se do věže dvojími dveřmi, dřevěnými a železnými (tyto s řetězy připínacími), jinými železnými na věž. Okno bylo zaměřováno*“ Jako nejzávažnější se však jeví dnes již neověřitelná zpráva rožmberského kronikáře Václava Březana z počátku 17. století: „*I to vůbec jistí se, že někdy tu na Zvíkově koruna zemská s jinými regaliemi a privilegii před vystavěním Karlštejna chována byla. A dosti k pravdě podobně jest, nebo k tomu na schválně, krásné a nákladné klenutí s kříži aneb oblouky z tesaného kamene mistrovsky v též věži uděláno bylo a ve prostřed pro zavěšení koruny řetěz z klenutí ještě visící spatřuje se. I sice almarý, starožitnost hrubého, stálého a nezpráchnivělého dřeva dílo svědčí, že tu zemští listové složení bývali.*“

40) F. Tyl, Paměti zvíkovské, Praha 1888, s. 25.

41) D. Menclová, cit. v pozn. 8. Název o uložení královské koruny v Hlízové věži opakuje ještě E. Bachmann, Vorromanische und romanische Architektur in Böhmen, in: Romanik in Böhmen, München 1977, s. 115.

42) J. Soukup, cit. v pozn. 18.

43) Není vyloučeno, že mříž na okně a nejspíše dodatečně vyhloubené mělké kapsy pro závěry pro zajištění okenice byly pořízeny snad až za Švamberků, právě v souvislosti s využitím interiéru prvního patra věže jako rodového archivu.

44) T. Durdík - J. Hýzler - L. Lancinger - J. Muk, Stavební vývoj zámku v Tachově a jeho obnova, Památky a příroda 1983, s. 341 - 345.

45) E. Šamánková - J. Vondra, Loket, Praha 1963 a D. Menclová, cit. v pozn. 8, s. 99 - 101 předpokládali, že velká věž loketského hradu nepatří k původnímu založení a bosované kvádry byly při její stavbě druhotně použity. T. Durdík, Encyklopedie českých hradů, Praha 1995, s. 177-179 a nejnověji J. Anderle, Pozdně románský hrad Loket, Průzkumy památek 1998/I, s. 3 - 12, považují věž za románskou. Nahodilé užití nepříliš početných bosovaných kvádrů, z nichž nárožní jsou

opatřeny bosou pouze na jedné z obou pohledově se uplatňujících stěn, stejně jako ojedinělý bosovaný kvádr v interiéru věže, nasvědčuje jejich druhotnému použití, jak soudila starší literatura. V některých případech dokonce výška bosovaného kvádru neodpovídá výši příslušné řádky místy nepřilíživě provedeného kvádřového obkladu. Interpretace komunikačního schématu a samotné datování věže představuje nemalý problém, přestože se v interiéru uplatňují v maltě lžící vyznačené spáry, působící archaickým dojmem. Nápadná je rovněž v literatuře opomíjená okolnost, že věž nespočívá na nejvyšším místě skalního výchozu, neboť ten zaujímal nedochovaná „*skalní světnice*“, zbořená v minulém století, ale pouze k němu svojí severovýchodní stěnou přiléhá. Datování věže je za současného stavu poznání velice obtížné, nicméně na základě výše uvedených skutečností věž nelze považovat za součást nejstaršího loketského hradu. J. Varhaník, Chebská Černá věž a počátky hradu v Lokti, Sborník Chebského muzea, v tisku.

46) D. Menclová, Bezděz, státní hrad a památky v okolí, Praha 1961.

47) T. Durdík, cit. v pozn. 9.

48) Výstižnou charakteristiku chebské Černé věže jako bergfritu podává E. Bachmann, cit. v pozn. 41, s. 114.

49) D. Menclová, cit. v pozn. 8, nejnověji J. Úlovec, Hrad, zámek a tvrz na Chebsku, Cheb 1998.

50) N. Hübscher, Buckelquadermauerwerk in Sudthüringen, Burgen und Schlösser 1993/II, s. 57 - 66.

51) Této skutečnosti si byl vědom již F. Tyl, cit. v pozn. 40, s. 8, ovšem zřejmě mu činilo potíže rozlišení antických a středověkých staveb opatřených bosáží.

52) G. Seebach, Niederösterreichische Bergfriede, Typologische Untersuchungen und Datierungsfragen, Unsere Heimat 45, 1974, s. 174 až 187.

53) J. Kuthan, K otázce geneze kastelů krále Přemysla Otakara II., in: Itálie, Čechy a střední Evropa, Praha 1986, s. 109 - 121.

54) W. Bornheim gen. Schilling, Zum Kapellenturm und Palas des Trifels, Festschrift des Historischen Museums der Pfalz in Speyer zum 50. Jah-

ní a komunikační schéma se však od zvíkovské věže nápadně liší, věž v úrovni prvního patra obsahuje nevelkou, žebrově klenutou kapli s apsidou, jejíž plášť konzolovitě vyčnívá z průčelí věže. Ve starší literatuře poměrně frekventovaná představa o Hlízové věži jako depozitáři korunovačních klenotů vzbuzuje rozpaky právě absencí kaple, a to zejména ve srovnání s poměry v německých zemích. Zvíkovská kaple je sice situována v sousedství věže, avšak jejich interiéry nejsou spolu nikterak propojeny a vzájemná komunikace mezi nimi je umožněna jen prostřednictvím arkádového ochozu. Kromě Trifelsu byly korunovační insignie německých králů ukládány podle dobové situace a konkrétních potřeb jejich držitelů v různých sakrálních prostorech, aniž by se vytvořil nějaký byt' jen rámcový stavební typ budovy s tímto mimořádným posláním.⁵⁵⁾

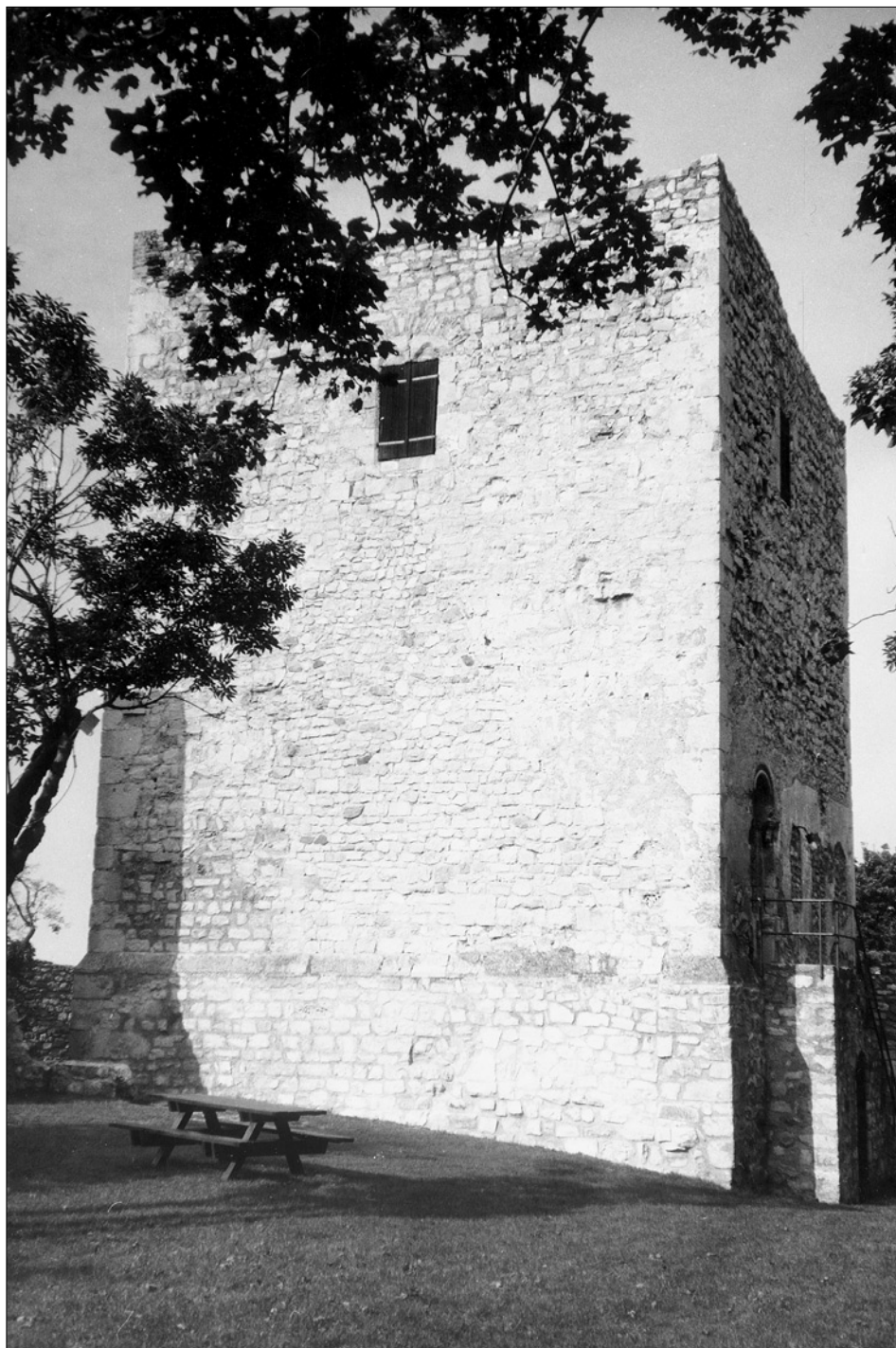
Je nesporné, že zvíkovská Hlízová věž působila na současníky zvláštním dojmem, neboť byla v české hradní architektuře druhé poloviny 13. století několikrát vědomě napodobena. Rozšíření hranolových obytných věží přibližně stejných půdorysných rozměrů vysledoval před časem T. Durdík.⁵⁶⁾ Z nich je považována za Hlízové věži nejbližší tzv. Vlčková věž hradu ve Vimperku, která však postrádá bosovaný obklad, zatímco podobu a zařízení interiéru jejího prvního patra zatím není možné uspokojivým způsobem rekonstruovat.⁵⁷⁾

Výskyt takovýchto věží, které však nepředstavovaly jedinou obytnou budovu hradu, se kolem poloviny 13. století neomezoval jen na české prostředí.

rigen Bestehen seines Neubaues, herausg. von Karl Schultz, Speyer 1960, s. 189 - 209.

55) D. Leistikow, Aufbewahrungsorte der Reichskleinodien in Staufischer Zeit, Burgen und Schlösser 1974/II, s. 87 - 103.

56) T. Durdík, K chronologii obytných věží českého středověkého hradu, Archaeologia historica 2, 1977, s. 221 - 228. Některé z autorem uváděných příkladů se však od Hlízové věže liší natolik, že nelze uvažovat o bližší typologické souvislosti (Osek). Vedle toho dospěla již dříve D. Menclová cit. v pozn. 8, s. 308 k závěru, že v nedalekých Strakonících došlo při stavbě britové válcové věže k pozoruhodné syntéze prvků dvou zvíkovských věží - válcové věže s břittem, odkud byla převzata myšlenka bříty a dvou ochozů nad sebou, a Hlízové věže, která ovlivnila uspořádání interiéru. Toto neobvyklé vybavení bergfritu strakonického hradu, jeho vysloveně exkluzivní charakter zdůrazňují v li-

Obr. 19: Hrad Hainburg a. d. Donau, obytná věž dodatečně vybudovaná uvnitř ohrazení (foto J. Varhaník, 1996).

teratuře víceméně opomíjené na profánní stavbě u nás velmi vzácné plastiky chrličů odvádějících srážkovou vodu z horního ochozu, je tím podivuhodnější, že věž nebyla bezprostředně napojena na obytný provoz paláce, jako tomu bylo u sousední hranolové věže na jihozápadním nároží hradu, ale byla přístupná dosti složitým způsobem z paláce po hradebním ochozu.

Otázka zvíkovského vzoru při stavbě strakonické britové věže je však složitější. Určité rozdíly dokládají, že tato příbuznost nebyla zapříčiněna účastí pracovních sil, předtím činných na Zvíkově. Výsledná podoba strakonické věže byla výsledkem složitějšího stavebního vývoje a vedle svého poslání fortifikačního byla jistě v českém prostředí velice neobvyklou stavbou reprezentačního charakteru, která měla demonstrovat moc a ambice rodu Bavorů.

57) T. Durdík - K. Hrabáková - V. Kašpar, Výsledky záchranného archeologického výzkumu a restaurátorského průzkumu na hradě ve Vimperku v roce 1997, Zlatá stezka 4/1997, s. 179 - 190.

Obr. 20: Hrad Lockenhaus, Burgenland, Rakousko, ostění střílny pro lučištníky v prvním patře donjonu (foto J. Varhaník, 1998).

Jedním z takových zvláště pozoruhodných příkladů ve zde sledovaných souvislostech je obytná hranolová věž dolnorakouským Hainburgu a. d. Donau, podobně jako na Zvíkově dodatečně vestavěná do areálu hradu, kterou do české literatury uvedla, byť jen stručným odkazem, D. Menclová.⁵⁸⁾ Věž o straně dlouhé 10,8 m a síle zdiva 2,15 m s žebrově klenutým sálem v prvním patře vytápěným krbem sice není opatřena - na rozdíl od některých staveb městského opevnění - bosovaným obkladem, G. Seebach přesto soudí, že tato reprezentační stavba mohla být vzorem bosované obytné věže rezidenčního hradu císaře Friedricha II. Castel Lagopesole ve vzdálené Apulii.⁵⁹⁾

Podle H. J. Mruska plnil typ obytné věže, pravděpodobně odvozený od francouzských donjonů, v politice německých panovníků úlohu reprezentační.⁶⁰⁾

T. Durdík výše zmíněné obytné věže českých hradů, objevující se nejdříve kolem poloviny 13. století, charakterizoval

58) D. Menclová, cit. v pozn. 8, s. 37. J. Kuthan, Zakladatelské dílo krále Přemysla Otakara II. v Rakousku a Štýrsku, Praha 1991, s. 101, věž hradu v Hainburgu dokonce považuje za „těžiště celého rozsáhlého areálu“ a právem připomíná podobnost jejího vnitřního řešení se zvíkovskou Hlízovou věží. Žebrová klenba síně v prvním patře je považována za druhotnou.

59) G. Seebach, Burg und Stadt Hainburg - baugeschichtliche Untersuchungen, Unsere Heimat 48, 1977, s. 94 - 107. Starší literatura přisuzovala stavbu věže době Přemysla Otakara II., což přes půlkruhový tvar archivoly vstupního portálu nelze apriorně vyloučit R. K. Donin, Die Kunstdenkmäler der Stadt Hainburg, Wien 1931, s. 13. Pokročilejší době vzniku by mohla nasvědčovat i poměrně nízká patka ztraceného sloupku v ústupku jeho ostění. V případě pozdějšího datování by ovšem byl vzájemný vztah věží v Hainburgu a Lagopesole opačný, než navrhl G. Seebach.

60) H. J. Mrusek, Nowe badania nad średniowiecznymi warowniami prywatnymi w osiedlach niemieckich, Kwartalnik architektury i urbanistyki III, 1959, s. 299 - 311.

Obr. 21: Hrad Lockenhaus, Burgenland, Rakousko, špaleta střílny pro lučištníky z interiéru prvního patra donjonu (foto J. Varhaník, 1998).

jako neplnohodnotné z hlediska obrany, a to s ohledem na vstup v přízemí.⁶¹⁾ Vystavává samozřejmě otázka, jak lze vymezit kritéria pro obranyschopnost hradních věží, přičemž míra odolnosti těchto staveb proti možnému proniknutí nepřitele do jejich interiérů sice má klíčový význam, ale spíše z hlediska využití samotné věže jako refugia a jeho případné obrany, než z hlediska jejího podílu na aktivní obraně hradu, resp. jeho části.

Z tohoto hlediska je pozoruhodný počet a utváření okenních otvorů Hlízové věže. Kromě velkého okna prvního patra, hledícího k západu, je věž opatřena ve všech podlažích včetně přízemí celkem pěti poměrně úzkými a vysokými okénky, z nichž čtyři směřují k jihu.

Nápadné, avšak v literatuře opomíjené je právě situování okenních otvorů přízemí neobvykle nízko, prakticky na dosah nad okolním terénem, přičemž skutečnost, že se v bezprostředním okolí věže úroveň terénu od 13. století prakticky nezměnila, dokládá dobře sledovatelná podezdívka bosovaného obkladu věže na západní straně. Přitom běžnou praxí domácí fortifikační produkce byla zjevná snaha minimalizovat počet otvorů a umisťovat je co nejvýše. Nabízí se tedy otázka, jaké bylo poslání těchto otvorů, neboť k běžnému větrání a nouzovému osvětlení interiéru neodpovídá

61) T. Durdík, cit. v pozn. 56. Naproti tomu by spíše bylo na místě označit tuto skupinu věží za neplnohodnotnou z hlediska obytného provozu, neboť alespoň v těch případech, kdy míra dochování originálních konstrukcí dovoluje rozsah vybavení těchto věží posuzovat, postrádají otopná zařízení a prevety, obvyklé u obytných věží s rezidenční funkcí.

jejich četnost, poměrně značná světlá výška, prostornost jejich špalet a především soustředění většiny z nich na nejvíce exponovanou jižní stranu věže, kudy zřejmě již od počátku vedla přístupová komunikace. Jeví se tedy potřebné prověřit, zda uvedené otvory neměly sloužit aktivní obraně, i když taková zařízení by bylo na místě očekávat nejspíše u staveb spojovaných s eventuálním vlivem francouzské fortifikační architektury. Nedávná identifikace trojice komorových střílen ve velké věži jihočeského pozdně románského hradu Landštejna však poukazuje k tomu, že velmi vzácně se u nás vyskytující zařízení pro aktivní obranu nemusela být závislá jen na poměrně vzdálených francouzských vzorech, ale mohla být ovlivňována i z jiných kulturních oblastí.⁶²⁾

Některá zařízení určená pro aktivní lukostřeleckou obranu se vyskytují v sousedním Podunají na stavbách, které nejenže nejsou součástí rozsáhlejších racionálně koncipovaných flankovacích systémů, ale mnohé z nich dokonce vůbec nevykazují žádné genetické souvislosti poukazující k francouzským vlivům.

V pětibokém donjonu hradu Lockenhausu v Burgenlandu, předstupujícího před obvodní hradbu, se dochovalo celkem pět střílnovitých otvorů ve dvou výškových úrovních, prakticky identických s výše popisovanými zvíkovskými.⁶³⁾ Druhotně zazděná střílna v úrovni přízemí s okoseným ostěním, jehož stojky byly tvořeny dvojicemi kvádrů nad sebou, se otvírala těsně nad soklem věže a směřovala bezprostředně před sousední hradní bránu. Interiér přízemí věže byl přístupný portálkem přímo z nádvoří. První patro věže bylo opatřeno čtveřicí střílen se stísněnými, dovnitř se zužujícími špaletami, otvírajících se ve všech volných stěnách věže. Výška jejich špalet v úrovni vnitřního lince zdíva činila 175 cm při šířce 78 cm. Věž tedy sice měla vstup v přízemí, ale v aktivní obraně hradu hrála bezpochyby významnou roli. Obdobně, byť skromněji byla vybavena hranolová věž k ochraně brány hradu v Hainburgu a. d. Donau, dodatečně zapojená do staršího hradebního okruhu, kde jedna z obou střílen přízemí směřuje zcela analogickým způsobem zprava před bránu.⁶⁴⁾

Žádnou ze střílen Hlízové věže sice nelze charakterizovat na rozdíl od obdobných zařízení velké věže hradu Landštejna jako komorovou, neboť jejich špalety se nálevkovitě zužují, nicméně pro stojícího, resp. klečícího střelce jsou prostorné dostatečně.⁶⁵⁾ Dvojice otvorů v přízemí zvíkovské vě-

Obr. 22: Hrad Hainburg, Dolní Rakousko, střílna v přízemí hranolové věže při bráně (foto J. Varhaník, 1996).

že tedy představuje u nás pozoruhodnou výjimku a spolehlivě dokládá jejich poslání k aktivní obraně.⁶⁶⁾ Vyšší střílnovitý otvor v jižní zdi prvního patra dokládá své poslání právě asymetrickou polohou, zjevně reagující na průběh přístupové komunikace, k níž se věž natáčí kolmo jižním průčelím.

Dobře sledovatelný slohový původ zvíkovské Hlízové věže poukazuje k vlivu štaufské architektury, za jehož projev je obecně považována,⁶⁷⁾ avšak v sousedních německých oblastech nenacházíme její bezprostřední obdobu.

Poloha věže v nároží paláce, před jehož průčelí mírně předstupuje, sice neumožňuje flankování, neboť věž v krátkých úsecích severní a východní zdi žádné otvory nemá, nicméně lze důvodně předpokládat, že nejde o náhodu, ale rovněž o určitý ohlas štaufské hradní architektury, ovšem nikoli z německých zemí, ale jejich nejvyspělejších forem ze sicilského království, jehož některé kastely se vyznačují nápadně vysunutými nárožními věžemi, někdy dokonce vystupujícími z obrysu hradu téměř celým půdorysem a sou-

62) J. Varhaník, Pozdně románské komorové střílny hradu Landštejna, *Průzkumy památek* II/1998, s. 82 - 86.

63) H. Prickler, *Burgen und Schlösser, Ruinen und Wehrkirchen im Burgenland*, Wien 1972, s. 91.

64) G. Seebach, cit. v pozn. 60. Obdobné střílny se uplatňují i na Uher-ské bráně městského opevnění v Hainburgu. Naproti tomu daleko vyššími lukostřeleckými střílnami je vybavena Vídeňská brána, jejíž řešení je zjevně zcela jiné proveniencie a zdá se poukazovat k francouzským vzorům. J. Kuthan, *Zakladatelské dílo krále Přemysla Otakara II. v Rakousku a ve Štýrsku*, Praha 1991, s. 98 - 101.

65) U střílen tohoto typu o poněkud menší světél výšce lze uvažovat o tom, že mohly být určeny pro střelce z kuší, neboť u evropských dřevěných luků je předpokládána délka 1,5 až 1,9 m - P. Choc, *S mečem a štítem*, Praha 1967, s. 163. Naproti tomu je také třeba počítat s eventualitou, že mechanicky přejímané prvky, realizované v důsledku nepochopení svých vzorů v deformované podobě, již nebyly schopny sloužit kvalifikovaným způsobem původnímu určení. Pokusy o klasifikaci střílnovitých otvorů výhradně na základě racionální úvahy o jejich praktické využitelnosti jsou pro uvedené období zjevně zavádějící, na druhé straně je třeba tento aspekt rovněž sledovat, jak je níže ukázáno na příkladu střílny v prvním patře Hlízové věže.

66) Na základě analogií uvedených v textu by podle polohy přízemní střílny orientované k západu bylo možné usuzovat, že eventuelní starší hradba s branou oddělující střední nádvoří od jižní části hradu neležela v úrovni dochovaného otisku na zdi pivovaru, ale severněji, snad někde v úrovni severozápadního nároží Hlízové věže, aby mohl být postřelován z boku prostor před branou.

67) E. Bachmann, *Architektur bis zu den Hussitenkriegen*, in: *Gotik in Böhmen*, München 1969, s. 34 - 109.

visejícími s kurtinami pouze svým jediným nárožím. Výsledná podoba zvíkovské věže mohla být zapříčiněna syntézou dokonce několika impulsů se sicilského království, kde bylo na rozdíl od střední Evropy rozšířeno užívání střílen pro mechanické zbraně.⁶⁸⁾ Zatímco typická situace v nároží je zřejmě prvkem obecnější povahy a nelze ji bezpečně odvozovat od konkrétního vzoru, celkové proporce, vnitřní řešení a vnější vzezření Hlízové věže zjevně poukazují jen k nepatrně menší bosované obytné věži císařského hradu Castel Lagopesole, stojící volně uprostřed menšího z obou nádvoří. Podobnost jde tak daleko, že se shoduje i barevnost použitého stavebního kamene. Zatímco vstupní portál a figurální konzoly nad ním, kontrastující s bosovaným obkladem jsou v Lagopesole z červeného pískovce,⁶⁹⁾ na Zvíkově bylo užito na velké okno v profilovaném rámu načervenalého biotitického granodioritu, nápadně se odlišujícího od okolní tmavé bosáže.

Stejně jako na Zvíkově, ani v Lagopesole věž nebyla ani jedinou, ani hlavní obytnou stavbou hradu s mnoha obytnými trakty. Tyto poznatky nasvědčují závěru, že nejspíše šlo o přímý, neprostředkováný import, podobně jako v případě převzetí stavebního typu uvedeného císařského hradu jen s nevelkými modifikacemi u brněnského Špilberku. Friedrichův Castel Lagopesole a Špilberk se shodují jak umístěním v terénu na vrcholu vysokého izolovaného kopce, tak především prakticky shodným poměrem stran a rozměry svého pravidelného obdélného půdorysu.⁷⁰⁾

Jak na základě slohového rozboru, tak uvedených souvislostí lze Hlízovou věž hradu Zvíkova datovat jen rámcově do doby brzy po polovině 13. století. V každém případě je zřejmé, že nejde o nejstarší část hradu z doby před rokem

Obr. 23: Castel Lagopesole, Itálie, obytná věž hradu císaře Friedricha II. (snímek z archivu autora).

1234, kdy byl poprvé připomínán, neboť zjevná souvislost architektonického vybavení věže a paláce, konstatovaná již Z. Wirthem, takto časně datování nepřipouští.

V literatuře byly otázky, související s projevy staufského vlivu na stavební produkci posledních Přemyslovců, předmětem rozličných úvah, zpravidla však spojovaných výhradně s mocenskými aspiracemi krále Přemysla Otakara II. Není samozřejmě vyloučeno, že tento moment mohl sehrát určitou roli, ovšem jako pravděpodobnější se jeví předpoklad, že již předchůdcům tohoto panovníka na českém trůně imponovala vysoká kulturní úroveň císařského dvora Friedricha II., a je tedy pochopitelné, že se čeští králové pokusili alespoň některé stavby císařské hradní architektury zcela záměrně napodobit. Jak Václav I., tak Přemysl Otakar II. Sicilské království nikdy osobně nenavštívili, tedy rozhodující roli nemohl sehrát dojem z císařských hradů, ale nepochybně sebevědomá snaha o pořízení rovnocenných reprezentativních staveb.

68) Některé shodné rysy kastelů Friedricha II. a přemyslovských pravidelných hradů zaznamenal J. Kuthan, Přemysl Otakar II., král železný a zlatý, král zakladatel a mecenáš, Vimperk 1993, s. 197 - 203, který předpokládal, že české prostředí přebíralo hotové a osvědčené modely a odmítl názor T. Durdíka o autochtonním vývoji české hradní architektury. Důraz ovšem kladl na oblast panovnické ideolo-

gie a soudil, že kastel jako typ vladařské rezidence nahradil předchozí model falce.

69) L. Bruhns, Hohenstaufenschlösser, Königstein im Taunus und Leipzig 1937, s. 91.

70) J. Varhaník, K původu stavebního typu hradu Špilberka, Archaeologia historica 23/98, s. 391 - 398.

DER BUCKELQUADERTURM (HLÍZOVÁ VĚŽ) DER BURG ZVÍKOV

Die zu den berühmtesten premyslidischen Burgen zählende Burg Zvíkov (Klingenberg, Bez. Písek) in Südböhmen wird erstmalig 1234 erwähnt. Sie ruht auf einer unzugänglichen Felsenzunge über dem seit der sechziger Jahre des 20. Jh. vom Stausee Orlik überschwemmten Zusammenfluss der Moldau und der Wotawa. Den Burgkern bildet das Komplex des königlichen Palas mit einem grossteils im 19. Jh. wiederhergestellten inneren Arkadenhof. Die südöstliche Palasecke stellt der mässig vor Aussenfasaden beider anliegender Flügel vorspringende Buckelquaderturm dar (Hlízová věž - genau übersetzt Beulenturm, nie aber benützt).

Dieser Turm über dem quadratischen Grundriss mit Seiten zu 11,95 m ragt in die Höhe ca. 20 m über das Gelände empor, dessen Höhe sich aber seit dem 13. Jh. in seiner unmittelbaren Nähe grundsätzlich nicht geändert hat. Das wird vor allem auf dem enthüllten Abschnitt der ein sekundär eingemauertes Bauglied enthaltenden Untermauerung der Quaderbekleidung an der Turmwestseite deutlich. Das Turmässere ist mit 44 - 45 Buckelquaderschichten bekleidet. Die Quader mit Steinmetzzeichen und Hebelöchern sind aus dem grauen grobkörnigen amphibolisch-biotitischen Syenit durbachitischen Typs gehauen, der das witterungsfesteste Baumaterial lokalen Ursprungs darstellt. Die Bossage kommt nicht in den Innenräumen anliegender Palasflügel vor, sondern lediglich ungefähr bis in die Fussbodenhöhe des ersten Turmstockwerks. Nach aussen hin öffnet sich der Turm mit schmalen hohen schiessschartenartigen Öffnungen. Das einzige grössere Fenster befindet sich an der Westseite in der Höhe des ersten Stockwerks. Es handelte sich ursprünglich um ein Zwillingsfenster, dessen Mittelsäule im 19. Jh. entfernt wurde. Sein profiliertes Gewände gliedert eine Schrägung und eine Kehle.

Das Fenster ist in einen eingesenkten Rahmen eingesetzt, dessen senkrechte Partien mit der Buckelquaderbekleidung kollidieren und seine nachträgliche Durchbrechung bezeugen. Der Spitzbogen des Rahmens scheint aber zeitgenössisch mit entsprechenden Quaderschichten zu sein.

Im Inneren enthält der Turm je zu einem Raum quadratischen Grundrisses in jedem seiner drei Geschosse. Das vom anliegenden Südflügel zugängliche Erdgeschoss ist kreuzrippengewölbt, massive Rippen ungewöhnlichen Profils kreuzen sich in einem kleinen Schlussstein. An den Schildbögen, Gewölbekappen, sowie an den Laibungen der kleinen schiessschartenartigen Fenster und an den Ablegenischen bediente man sich häufig der hohen gotischen Backsteine. Das Innere des ersten Stockwerks ist vom benachbarten Palaswesttrakt zugänglich. In der Ostwand eines durch das starke Turmmauerwerk führenden kleinen Gangs mündet ein kleines Portal zur Treppe in der Mauerstärke. Der Raum im ersten Stockwerk ist mittels des erwähnten grossen Fensters von der Westseite beleuchtet. Dieses öffnet sich in eine kreuzrippengewölbte geräumige Nische mit Seitenbänken. In der Südwand des Raumes kommt eine schmale hohe schiessschartenförmige Öffnung mit einer nach innen sich erheblich verbreitenden rundbogengewölbten Laibung zum Ausdruck. Ihre Achse ist nicht im Rechtwinkel zur Turmwand, sondern sie neigt sich mässig nach Westen ab in Richtung der Zugangskommunikation zum Burgkern von Süden. Der Raum ist mit dem hohen Rippengewölbe abgeschlossen, das von kurzen Runddiensten heraufwächst. Unklar ist der Zweck von drei Gesimsabschnitten bei den Winkeln, denn nichts zeugt davon, die erhaltene Gestalt des Raumes sei ein Werk eines nachträglichen Baueingriffs, ebenso wie sein mitunter in der Literatur für nachträglich gehaltenes Gewölbe. Es mag nicht ausgeschlossen sein, es handle sich um Folgen eines Irrtums während der Bauarbeiten, da die Lage jener Gesimse einer Anomalie der Buckelquaderbekleidung der Turmsüdseite entspricht. Bemerkenswerte Funde gab es bei der 1989 unternommenen Oberflächenuntersuchung des unteren Armes der Treppe in der Turmmauerstärke. Ihre Stufen bestehen überwiegend von teilweise profilierten Gliedern, die ursprünglich zweifellos für einen anderen Ort bestimmt waren und deren qualifizierte Anwendung wahrscheinlich wegen einiger infolge eines Fehlers bei Behauung schwierig bearbeitbaren Materials entstandener Beschädigung nicht möglich war.

Die Treppe mündet ins Innere des zweiten Stockwerks mittels eines nichtprofilierten spitzbogigen Portals, in dessen Gewände sich einige entweder sekundär benützte oder für eine andere Anwendung bestimmte architektonische Glieder befinden. An der Südseite befinden sich zwei

Öffnungen, deren Laibungen in der unteren Partie bis zur Höhe der neuzeitlichen Betondecke zugemauert sind. Spuren nach irgendeiner weiteren Ausstattung gibt es im Inneren des zweiten Turmstockwerks nicht. Die Mauerkrone des Turmes wurde neuzeitlich umgestaltet. Im ganzen Areal der Burg wurden nur vier weitere Buckelquader (davon drei in der Eckarmatur des Palassüdtraktes) festgestellt. Diese Tatsache berechtigt die Erwägung, dass die erhaltene Höhe der Quaderbekleidung des Turms der Ursprünglichen entspricht. Laut älterer Abbildungen hatte es über ihr noch ein, offenbar aus Backstein errichtetes Turmgeschoss gegeben, dessen Reste im 19. Jh. entfernt wurden. Berechtigt wurde der Turm schon früher mit Einflüssen der staufischen Architektur verbunden. Der scheinbar ähnliche Schwarze Turm in Cheb (Eger) zeichnet sich mit ganz unterschiedlicher Innenanordnung aus, unterschiedlich ist sogar die Einfassung des Eingangsportalsperzbalkens. Das Buckelquadermauerwerk brachte sich ferner im premyslidischen Staat auch am verschwundenen Turm der Grenzbürg in Tachov (Tachau), im kleineren Mass an der Pforte der nordböhmisches Burg Bezděz (Bösig) zur Geltung. Ein vereinzelter Buckelquader wurde in Resten der königlichen Burg Myšeneč unweit südlich von Zvíkov festgestellt. Die ohne irgendeinen darstellenden Gedanken benützten Buckelquader des viereckigen Turms der westböhmisches Burg Loket (Elbogen, Bez. Sokolov) stammen zweifellos von einem verschwundenen Gebäude der Burg, das beim Turmbau abgerissen wurde.

Die Ausstattung betreffend nähert sich der Buckelquaderturm von Zvíkov auffällig dem ähnlich in der Mitte der Burganlage erbauten viereckigen Wohnturm der Burg in Hainburg a. d. Donau mit einem rippengewölbten Raum im ersten Stockwerk, obwohl jener die Buckelquaderbekleidung entbehrt.

Die bisherige Literatur nahm nicht Charakter und Situierung der schiessschartenartigen Fenster vom Buckelquaderturm in Betracht. Die sich auffällig niedrig öffnenden Fenster im Erdgeschoss mit verhältnismässig geräumigen Laibungen wurden zweifellos für aktive Bogenschützenverteidigung bestimmt, ähnlich wie es bei einigen Türmen in österreichischen Donauländern ist - beim fünfeckigen Donjon der Burg Lockenhaus in Burgenland oder im kleineren Mass beim viereckigen Turm am Burgtor in der erwähnten Burg in Hainburg a. d. Donau. Die geräumige Schiessschartenlaibung im ersten Stockwerk des Zvíkover Turms führt sogar etwas schräg durch die Mauermaasse, da die Schiessscharte zum Zugangsweg von Süden orientiert ist.

Ähnliche in böhmischen Ländern sehr seltene Mittel der aktiven Verteidigung wurden auch am grossen viereckigen Turm der südböhmischen Burg Landstein registriert, wo eine Dreizahl der Schiesskammer zum Ausdruck kommt. Sowie der Zvíkover als auch der Landsteiner Turm stellen keinen Teil eines rationell konzipierten Flankiersystems dar und weisen keine genetischen Zusammenhänge aus, die hätten zu den französischen Einflüssen zeigen können, von den in der Literatur Verbreitung der Gedanken der aktiven Verteidigung überwiegend abgeleitet wird.

Dank der gut verfolgbaren Stilableitung des Zvíkover Buckelquaderturms kann man berechtigt voraussetzen, dass der Ausgangsort des Imports eines zur aktiven Bogenschützenverteidigung ausgestatteten Wohnturms mit Buckelquaderbekleidung ins premyslidische Böhmen das Königreich von Sizilien war, wo zahlreiche Burgen Friedrichs II. mit Schiessscharten für mechanische Handwaffen versehen sind.

Die Lage des Turms in der Ecke des Palas, vor dessen Fassaden er mässig vorspringt, ermöglicht zwar keine Flankierung, denn der Turm hat in kurzen Abschnitten der nördlichen und östlichen Mauer keine Öffnungen: immerhin ist jene Voraussetzung berechtigt, es handle sich nicht um Zufall, sondern ebenfalls um einen gewissen Nachklang der staufischen Burgenarchitektur, nicht aber jener aus den deutschen Ländern, sondern ihrer reifsten Formen aus dem Königreich von Sizilien, dessen einige Kastelle sich mit auffällig ähnlichen, in einigen Fällen sogar mit ihrem nahezu ganzen Grundriss jener vom Umriss der Burg ausgestreckten Ecktürmen auszeichnen, die mit Kurtinen lediglich durch eine einzige Ecke zusammenhängen. Die endliche Gestalt des Zvíkover Turms konnte sogar von einer Synthese mehrerer Impulse aus dem sizilianischen Königreich verursacht werden. Während die typische Eck-situation offenbar ein Element gemeinerer Natur ist, die allgemeinen Proportionen, Lösung des Inneren und Aussengestalt des Buckelquaderturms zeigen zum etwas kleineren freistehenden Buckelquader-

Wohnturm in der Mitte des Kleineren von zwei Höfen der kaiserlichen Burg Friedrichs II. Castel Lagopesole. Ihre Ähnlichkeit ist so weitgehend, dass auch die Farbigkeit des benützten Bausteins ähnlich ist. Während das Eingangsportal und figuralen Konsolen über ihm, die mit der Buckelquaderbekleidung kontrastieren, in Lagopesole aus dem roten Sandstein sind, man bediente sich in Zvíkov des rötlichen biotitischen Graniorits.

Ebenso wie in Zvíkov, auch in Lagopesole stellte der Turm weder den einzigen Wohnbau noch den Hauptwohnbau der Burg mit mehreren Wohnflügeln dar. Diese Erkenntnisse zeugen für die Schlussfolgerung, dass es sich am ehesten um einen direkten, nicht vermittelten Import handelte ähnlich der Bautypübernahme jenes der erwähnten kaiserlichen Burg lediglich mit geringen Modifikationen im Fall des Brünner Spielbergs. Castel Lagopesole und Spielberg stimmen einander nicht nur in ihrer Lage auf dem Gipfel eines hohen isolierten Hügels überein, sondern auch vor allem im praktisch gleichen Seitenverhältnis und Dimensionen ihrer regelmässigen rechteckigen Grundrisse. Sowie auf Grund der Stilanalyse als auch jener Zusammenhänge kann man den Buckelquaderturm der Burg Zvíkov nur orientierungsweise in die Zeit bald nach der Mitte des 13. Jh. datieren. Jedenfalls ist es offenbar, dass es sich nicht um den ältesten Burgturm aus der Zeit vor der ersten Erwähnung 1234 handelt.

In der Literatur stellten die mit Wirkungen staufiger Einflüsse auf die Bauproduktion der letzten Premysliden zusammenhängenden Fragen Gegenstand mehrerer, in der Regel mit Machtaspirationen Ottokars II. verbundener Betrachtungen dar. Es ist natürlich nicht ausgeschlossen, dass dieses Moment eine gewisse Rolle spielen mochte, jedoch als wahrscheinlich scheint jene Voraussetzung zu sein, dass schon seinen Vorfahren auf dem Thron von Böhmen das hohe kulturelle Niveau des Kaiserhofes Friedrichs II. imponierte und es verständlich ist, dass die böhmischen Könige wenigstens einige Werke der kaiserlichen Burgarchitektur ganz zielbewusst nachzuahmen versuchten. Sowie Wenzel I. als auch Ottokar II. besuchten nie das Königreich von Sizilien; die entscheidende Rolle konnte daher nicht die Autopsie aus den kaiserlichen Burgen spielen, sondern zweifellos die selbstbewusste Bemühung um Erreichen gleichwertiger Repräsentationsbauten.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Burg Zvíkov. Burgturm mit dem Buckelquaderturm von Süden in den 40. Jahren des 19. Jh. Kupferstich nach der Zeichnung von F. A. Heber.

Abb. 2: Burg Zvíkov. Buckelquaderturm von Südwesten. Aufnahme des Autors, 1995.

Abb. 3: Burg Zvíkov. Buckelquaderturm von Westen (links) und von Süden (rechts) laut Aufnahme des Staatlichen Fotomessinstituts 1952, teilweise korrigiert.

Abb. 4: Burg Zvíkov. Buckelquaderturm, architektonisches Glied in der Untermauerung der Buckelquaderbekleidung an der Westseite. Aufnahme des Autors, 1995.

Abb. 5: Burg Zvíkov. Gewände der Bogenschützenschiessscharte im Erdgeschoss des Buckelquaderturms. Die Buckelquader der Bekleidung sind grossteils mit Steinmetzzeichen versehen. Aufnahme des Autors, 1995.

Abb. 6: Burg Zvíkov. Bogenschützenschiessscharte im ersten Stockwerk des Buckelquaderturms und Anomalie der Quaderbekleidung in seiner Höhe. Aufnahme des Autors, 2000.

Abb. 7: Burg Zvíkov. Fensteröffnungen des zweiten Stockwerks des Buckelquaderturms mit nachträglich eingeschobenen Wasserrinnen. Aufnahme des Autors, 1997.

Abb. 8: Burg Zvíkov. Buckelquaderturm, Inneres des Erdgeschosses vor den Rekonstruktionseingriffen der Denkmalpflege. Aufnahme Č. Šíla, 1954.

Abb. 9: Burg Zvíkov. Buckelquaderturm, Inneres des ersten Stockwerks vor den Rekonstruktionseingriffen der Denkmalpflege. Aufnahme Č. Šíla, 1954.

Abb. 10: Burg Zvíkov. Buckelquaderturm, Portal ins Innere des ersten Stockwerks. Aufnahme des Autors, 1999.

Abb. 11: Burg Zvíkov. Buckelquaderturm, Westseite, Fenster in der Höhe des ersten Stockwerks. Aufnahme des Autors, 1995.

Abb. 12: Burg Zvíkov. Buckelquaderturm, rippengewölbte Nische in der westlichen Mauer des ersten Stockwerks. Aufnahme des Autors, 1999.

Abb. 13: Burg Zvíkov. Buckelquaderturm, Fensterlaibungen im zweiten Stockwerk. Aufnahme des Autors, 1999.

Abb. 14: Burg Zvíkov. Buckelquaderturm, Treppe in der Mauerstärke, unterer Arm. Aufnahme des Autors, 1999.

Abb. 15: Burg Zvíkov. Buckelquaderturm, kleines Portal im zweiten Stockwerk. Aufnahme des Autors, 1999.

Abb. 16: Burg Zvíkov. Buckelquaderturm, Grundrisse vom Erdgeschoss, 1. und 2. Stockwerk. Nach Abmessung des Staatlichen Fotomessinstitutes aus dem J. 1952, korrigiert.

Abb. 17: Burg Zvíkov. Buckelquaderturm, Grundriss und Schnitt vom abgetragenen 3. Stockwerk aus dem 19. Jahrhundert. Nach D. Libal.

Abb. 18: Burg Zvíkov. Buckelquaderturm, Schnitt mit der Ansicht nach Süden nach der Vermessung des Staatlichen Fotomessinstitutes aus dem J. 1952, korrigiert.

Abb. 19: Burg Hainburg a. d. Donau, Niederösterreich. Der nachträglich inmitten des Mauerrings erbaute Wohnturm. Aufnahme des Autors, 1996.

Abb. 20: Burg Lockenhaus, Burgenland, Österreich. Laibung einer Bogenschützenschiessscharte im ersten Stockwerk des Donjons. Aufnahme des Autors, 1998.

Abb. 21: Burg Lockenhaus, Burgenland, Österreich. Laibung einer Bogenschützenschiessscharte vom Inneren des ersten Stockwerks des Donjons. Aufnahme des Autors, 1998.

Abb. 22: Burg Hainburg a. d. Donau, Niederösterreich. Schiessscharte im Erdgeschoss des viereckigen Turms am Burgtor. Aufnahme des Autors, 1996.

Abb. 23: Castel Lagopesole, Italien. Wohnturm der Burg Kaiser Friedrichs II. Aufnahme aus dem Archiv des Autors.

(Übersetzung J. Noll)